

Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989

PhDr. Milan Šmíd IKSŽ FSV UK

Abstract:

Police action against student's demonstration on Friday 17 November 1989 launched a chain of events, which resulted in overthrowing of the totalitarian regime by opposition forces led by Civic Forum, and ended in a fundamental change of the political system in former Czechoslovakia. The Civic Forum called a two-hour general strike for Monday 27 November to support set of its demands for transformation of political system and for investigation of police brutality. The outcome of the strike might be crucial for the future political negotiation. The success of the strike was for a several days in doubt due to a hesitation of general public, namely outside of bigger towns and among the working class population. Absence of true information about the events in national media, possible prejudices against the intelligentsia (students, artists) together with fear of possible reprisals from the regime, those were the elements, which might hold back the people to voice their opinion freely. However, the national dailies along with broadcast media were able to shake off the party and governmental control over their content. They were able gradually to extend limits of freedom of the press and of media, and to supply the general public with unbiased and objective information about events in big towns. This process came to a head with the television live coverage of large demonstrations at Letna plain on 25 and 26 November, a day before the general strike. The paper describes step by step changes in behavior of the Czech media with their possible effects on public opinion.

Key words:

Czech media – Velvet revolution 1989 – Czechoslovak television – Czechoslovak radio – print media – censorship – Citizen forum

Verze: 30.4.2013

Kontakt:

smid@fsv.cuni.cz

Úvodem

Historie konce roku 1989, v němž se zásadním způsobem změnil politický režim v Československu, je podrobně zmapovaná v četných historiografických pracích, také díky tomu, že se zachovaly záznamy z politických jednání opozice s vládou. Na existenci těchto dokumentů je založena většina publikovaných děl. Není pochyb o tom, že vypovídají o těch nejdůležitějších událostech, které určovaly směr dalšího politického vývoje. Poněkud ve stínu zájmu těchto prací však do dnešního dne zůstává zmapování a popis doprovodných dějů, které probíhaly uvnitř jednotlivých institucí, dosavadní práce zaznamenávají pouze jejich výstupy.

Mezi takové instituce patřila masová média, která na jedné straně refletovala probíhající události, jejich chování bylo do jisté míry lakmusovým papírkem situace na kolbišti politického boje, na straně druhé se stávala aktivními spoluúčastníky těchto událostí tím, jak reagovala na masové protesty obyvatelstva proti stávajícímu režimu, a jakým způsobem tak působila na veřejné mínění.

Jakou moc mají média?

Zkoumání účinků masové komunikace je věčným i vděčným tématem mediálních výzkumů, které se snaží vypátrat, jak velkou moc a sílu mají sdělení masových médií při působení na vědomí, postoje a chování veřejnosti. Zájem o to, do jaké míry je masová komunikace schopna ovlivnit konání lidí, průběžně zajímá nejen politiky usilující o přízeň voličů, ale také inzerenty a reklamní agentury snažící se ovlivnit chování spotřebitelů ve svůj prospěch.

Zkušenosti potvrzují, že účinky sdělení masové komunikace jsou ve své mnohotvárnosti závislé na vztažném systému, v němž komunikace probíhá, a který je někdy označován jako komunikační kontext, zahrnující prostředí a situace, v nichž se konkrétní komunikační událost odehrává. Tento komunikační kontext obsahuje obrovské množství závisle i nezávisle proměnných veličin, z čehož vyplývá, že přesné predikce účinku nějakého konkrétního komunikačního aktu budou mít vždy pravděpodobnostní charakter. Kromě jiného také proto, že systémy masové komunikace jsou průběžně a neustále ve vzájemném působení s komunikacemi interpersonálními.

Existuje obecná shoda v tom, že výzkum a teorie účinků masových médií procházely několika fázemi, přičemž na začátku, v první polovině 20. století až do konce druhé světové války převažovala teorie všemocných médií. Po druhé světové válce nastoupila druhá fáze, v níž

došlo k vystřízlivění podloženému četnými výzkumy¹, jež poukazovaly na to, že média nejsou všemocná, protože účinky masové komunikace narážejí na predispozice recipientů, včetně na jejich ochotu vystavit se působení komunikovaného sdělení. V rámci těchto teorií se objevily koncepty názorových autorit (*opinion leader*) a dvoustupňového/dvoufázového toku komunikace (*two-step flow of communication*).

Třetí fázi výzkumu a teorií mediálních účinků odstartovaly studie publikované po roce 1970, které odmítly názory o „impotenci médií“, zdůraznily význam, jakým média ovlivňují agendu společenského diskursu, a přinesly přesvědčivé důkazy o účincích masové komunikace v dlouhodobé časové perspektivě.² Současné výzkumy pak podle McQuaila vycházejí ze „sociálně konstruktivistického“ pohledu, při němž účinek médií spočívá v „konstruování významů a systematickém nabízení těchto významů publiku“, které si lidé dle vlastní volby včleňují do svého hodnotového systému.

Při bližším pohledu se všechny tyto teorie nevymykají výchozí hypotéze o pravděpodobnostním, stochastickém charakteru působení masové komunikace, jež na jedné straně nezpochybňuje přítomnost účinků masových médií, na druhé straně však na otázku „jaké tyto účinky jsou?“, odpovídá: „záleží na okolnostech, na komunikačním kontextu, na situaci, na úhlu pohledu“.

Přestože názory přisuzující masovým médiím všemocnost/omnipotenci vycházející z jejich všudypřítomnosti/omniprezence byly přesvědčivě vyvráceny četnými výzkumy již v druhé polovině minulého století, ještě dnes stále přežívají v myslích těch, kteří chtějí činit média odpovědnými za všechny problémy společnosti vyplývajícími z chování lidí. Na druhé straně, jak ukazují současné, již mnohem sofistikovanější výzkumy působení masmédií, účinky masové komunikace mohou být příležitostně, v závislosti na daném kontextu, silnější, než se při opuštění koncepce všemocných médií předpokládalo.

Zatímco u rutinních událostí a záležitostí, dotýkajících se denních problémů, spotřebitelského chování, postojů ke kulturním a politickým otázkám, jsou účinky masové komunikace limitované, protože narážejí na již zafixované hodnotové vzorce jejích recipientů, u

¹ Citována je hlavně studie z roku 1944 „People's Choice“ autorů Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson a Hazel Gaudet, podpořená dalšími výzkumy Paula Lazarsfelda, Elihu Katze („Personal Influence“ 1955) a Josepha Klappera („The Effects of Mass Communication“ 1960).

² Jako počátek nového směru výzkumu se uvádějí publikace „Agenda-Setting Function of Mass Media“ (1972), autoři Maxwell E. McComb a Donald E. Shaw, a „Return to the Concept of Powerful Mass Media“ (1973), autorka Elisabeth Noelle-Neumannová.

mimořádných událostí, velkých krizí, přírodních i sociálních katastrof majících masový dosah a dotýkajících se základních existenčních problémů lidí, účinky sdělení masových médií se téměř vyrovnají těm, které předpokládala teorie všemocných médií.³

Události, které se odehrály v Československu v listopadových dnech roku 1989, a které převratným způsobem změnilы tok dějin i politický systém této země, spadaly do kategorie událostí mimořádných, jejichž průvodním jevem bývá silný zájem veřejnosti, provázený nadprůměrným vystavením se vlivu masové komunikace (*communication exposure*), a u nichž je velká pravděpodobnost ovlivnění postojů komunikovaným obsahem.

Následující text nemá ambice být vyčerpávající analýzou historické události, která změnila tok dějin české společnosti. Chce jenom vynést na povrch některá opomíjená fakta, která v dosavadních historických pramenech chybějí, a která by si – podle autorova názoru – zasloužila větší pozornost⁴. Zároveň tento text chce poskytnout podklady pro zkoumání hypotézy, která zní: česká a slovenská masová média, především pak Československá televize, sehrála při událostech listopadu 1989 v tehdejším Československu významnou úlohu při aktivizaci obyvatelstva v jeho protestech proti vládnoucímu režimu, posílila jeho ochotu vstoupit do generální stávky a vyjádřit tím podporu požadavkům Občanského fóra.

Dějiny neznají žádná kdyby, a proto už nikdy nebudeme moci porovnat, kolik lidí by našlo odvahu jít do střetu s totalitním režimem na místní úrovni, kdyby nebylo víkendových přímých přenosů Československé televize z masových demonstrací, ve srovnání s tím, kolik jich do generální stávky skutečně vstoupilo. Nehledě na to, že do dnešního dne nejsou historické prameny jednotné v tom, jak velká část obyvatel a podniků do dvouhodinové generální stávky v pondělí 27. listopadu 1989 skutečně vstoupila.

³ Hans Mathias Kepplinger v této souvislosti připomíná reakci americké veřejnosti na teroristický útok v New Yorku 11. září 2001, kdy se po benefičním koncertu během dvou hodin sešlo na konto pro oběti útoku 116 milionů US dolarů. (Wirkung des Massemedien, 2002 str. 601) Podobné příklady, kdy sdělení masových médií má velký účinek na změnu postojů a chování lidí, lze uvést při výskytu krizových situací, přírodních i společenských, u záplav, zemětřesení, teroristických útoků apod.

⁴ Toto je druhá, přepracovaná a doplněná verze textu. Když byla jeho první verze recenzována, bylo jí vyčítáno, že nedostatečně využívá již existujících pramenů. Konkrétně byla uvedena Sukova Chronologie zániku komunistického režimu v Československu a díla Milana Otáhalo a Viliama Horňáka (viz seznam literatury). Nebyl v nich však jediný fakt, který by se ke zkoumaným dějům vztahoval, případně zkoumanou problematiku obohatil nějakým novým poznatkem. Naopak jejich studium přineslo další důkaz, že kronikáři listopadových událostí 1989 se až přespříliš spoléhají na prameny vztahující se k opozici a disentu, a zanedbávají děje, které se odehrávaly ve společenských strukturách spojených s vládnoucím režimem. Pokud se taková práce objeví – viz například Pullmannův Konec experimentu – je v médiích napadáána ze zaujatých ideologických pozic. Mám na mysli debatu, která o Pullmannovi proběhla v českých médiích v červnu a červenci 2011.

Nicméně z přímých i zprostředkovaných indicií ve vzpomínkách současníků, jakož i z literatury a pramenů k danému tématu⁵ vyplývá, že média a jejich chování byly důležitou součástí dějů. Pokud média bezprostředně neovlivnila postoje a rozhodování jednotlivců i masy v listopadových dnech roku 1989, pak jejich výstupy byly zcela určitě indikátorem eroze kontroly nad médii, kterou po dlouhá léta centrálně vykonával aparát Ústředního výboru Komunistické strany Československa, což vyslalo do veřejnosti signál o slábnoucí moci vládnoucího režimu, tedy signál, který nemohl nezanechat stopu v myšlení české a slovenské veřejnosti.

Následující rekapitulace proměny chování českých médií ve dnech 17.-27. listopadu 1989, tedy ve dnech, kdy se rozhodovalo o budoucnosti politického systému v Československu, by měla být podkladem pro zkoumání uvedené hypotézy. A to s nadějí, že uvedený popis dějů a událostí podpoří – alespoň zprostředkovaně – její platnost, tj. že v mimořádných situacích společenských krizí a politické nestability může mít masová komunikace účinky, které z masových médií vytvářejí aktivního hráče a hybatele událostí. A to až do míry přibližující se marxistickému teorému, podle něhož „*teorie se stává materiální silou, jakmile se zmocní mas*“.⁶

Česká média před listopadem 1989

Chování českých médií v listopadových dnech roku 1989, tj. a všech, kteří na tomto chování podíleli, od řadových zaměstnanců, redaktorů, vedoucích oddělení, až po šéfredaktory a nadřízené instituce, je třeba posuzovat a chápat v kontextu prostředí, v němž tato média, tehdy ještě československá, pracovala. Po přechodném uvolnění v době Pražského jara 1968, kdy se tisk, rozhlas a televize vymkly z kontroly státu a Komunistické strany Československa, se po intervenci vojsk Varšavské smlouvy v počátcích tzv. normalizace vytvořil systém kontroly a řízení obsahu médií, který přetrval téměř dvacet let. A to přesně v duchu čtvrtého článku dokumentu, jenž 27. srpna, týden po sovětské okupaci, československá delegace podepsala v Moskvě; dokumentu, který je známý jako „moskevský protokol“.⁷

⁵ Viz Seznam literatury a pramenů.

⁶ „Zbraň kritiky nemůže ovšem nahradit kritiku zbraní, materiální síla musí být svržena materiální silou, avšak i teorie se stává materiální silou, jakmile se zmocní mas.“ Marx, Karel; Engels, Bedřich: *Spisy I. Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. SNPL Praha 1956. Dostupné z WWW: <<http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/121843.htm1>>

⁷ „Představitelé KSC vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření, směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu.“

Hned druhým zákonodárným aktem Národního shromáždění⁸, které se sešlo 13. září krátce po návratu delegace z Moskvy, bylo přijetí právní normy pozastavující platnost novely tiskového zákona o nepřípustnosti cenzury, zákona, jenž zároveň zřídil dohledové instituce českého a slovenského Úřadu pro tisk a informace.⁹ Trvalo však ještě několik měsíců, než se tato „de iure“ kontrola přeměnil v „de facto“ kontrolu přenesenou až do konkrétních redakcí, jejichž personál se ještě po několik měsíců snažil zachovat alespoň zbytky svobody tisku nabyté ve dnech Pražského jara.

Za důležitá celostátní média – Československou tiskovou kancelář ČTK, některé celostátní deníky, a monopolní rozhlas a televizi – byli sice oficiálně odpovědní zřizovatelé a vydavatelé, ovšem jejich bezprostřední řízení na sebe záhy převzal aparát ÚV KSČ. Přestože Československý rozhlas (ČSRo), Československá televize (ČST) a ČTK organizačně spadaly pod předsednictvo federální vlády, o obsazení veškerých důležitých funkcí v těchto médiích se rozhodovalo v aparátu Ústředního výboru Komunistické strany Československa, a to odstupňovaně, podle nomenklaturních předpisů. Ústřední ředitele ČTK, ČSRo, ČST schvalovalo předsednictvo ÚV KSČ, jejich náměstky a šéfredaktory sekretariát předsednictva ÚV KSČ, zástupce šéfredaktorů a další vyšší funkce pak Oddělení masových sdělovacích prostředků.

V letech 1969-1970 veškeré ideové řízení centrálních médií převzal aparát ÚV KSČ, vládě zůstala starost pouze o jejich ekonomické fungování. Tento systém začal plně fungovat po prověrkách a personálních čistkách od roku 1970. Úřad pro tisk a informace, který po srpnu 1968 vyslal své pracovníky do redakcí rozhlasu a televize, aby „nebyly narušovány důležité

V souvislosti s tím zvláště zdůraznili význam takových prvořadých opatření, jako je ovládnutí sdělovacích prostředků tak, aby plně sloužily věci socialismu; zastavení činnosti různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích; nedovolení činnosti antimarxistické sociálnědemokratické strany. V zájmu splnění těchto cílů budou v nejbližších dnech učiněna příslušná efektivní opatření.

Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlase a televizi pomocí nových zákonů a opatření. V mimořádné situaci bude k obnovení pořádku na těchto úsecích nutné uskutečnit dočasná mimořádná opatření, aby vláda měla účinné prostředky proti antisocialistickým silám v zemi v případě nutnosti proti nepřátelsky zaměřeným vystoupením jednotlivců nebo kolektivů. Budou provedena nutná kádrová opatření ve vedení tisku, rozhlasu a televize.

Stejně jako při setkání v Čierné nad Tisou i nyní vyjádřili představitelé KSSS plnou solidaritu s těmito opatřeními, o nichž se domnívají, že odpovídají i základním zájmům celého socialistického společenství, jeho bezpečnosti a jednoty.“

1968, 26. srpen, Moskva. - Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.-26. srpna v Moskvě. [20.8.2011]. Dostupný z WWW: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826_1.pdf>

⁸ Tím prvním byl zákon č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění veřejného pořádku. [20.8.2011]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1968/sb36-68.pdf>>

⁹ Tisk č.195: Vládní návrh zákona o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. [20.8.2011]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/tisky/t0195_00.htm>

zájmy vnitřní i zahraniční politiky státu“¹⁰, mohl již v roce 1970 tyto cenzory odvolat. Namísto cenzury nastoupila mnohem přísnější autocenzura nově dosazených nomenklaturních šéfů.

Česká mediální scéna se tak po srpnu víceméně vrátila ke stavu před rokem 1968. Tiskový zákon z roku 1966 umožnil vydávání periodického tisku pouze politickým stranám, státním orgánům a společenským, vědeckým a kulturním institucím.¹¹ Vedle monopolního vysílání Československého rozhlasu a Československé televize patřily k nejdůležitějším sdělovacím prostředkům celostátní deníky, z nichž některé vydávaly politické strany (Rudé právo – KSČ, Svobodné slovo - Československá strana socialistická, Lidová demokracie - Československá strana lidová), jiné státní instituce (Zemědělské noviny - Ministerstvo zemědělství, Obrana lidu - Ministerstvo obrany), nebo společenské organizace (Mladá fronta - Socialistický svaz mládeže, Práce - Ústřední rada odborů). Vydavatelem krajských deníků, které patřily mezi ústředně registrovaná periodika, byly krajské výbory KSČ. Vydavatelem okresních novin a časopisů, registrovaných krajskými národními výbory, byly buď okresní výbory KSČ, nebo Okresní národní výbory, často ve vzájemné spolupráci.

Přestože Ústavní zákon o československé federaci vyhlášený 28. října 1968 přidelil „věci tisku a jiných informačních prostředků“ do společné působnosti federace a republik¹², další zákon z prosince 1968 o rozdělení kompetencí v oblasti médií ty podstatné a základní kompetence svěřil federaci.¹³ Toho využili pracovníci aparátu ÚV KSČ prosazující posrpnovou tzv. normalizaci, kteří od druhé poloviny roku 1969 personálně ovládli hlavní média, a vytvořili centralizovaný systém ovlivňování redakční politiky těchto médií.

Hlavním článkem tohoto systému bylo Oddělení masových sdělovacích prostředků na ÚV KSČ, rozčleněné na odbory rozhlasu, tisku a televize, které úzce spolupracovalo s Úřadem pro tisk a informace, jenž od svého založení monitoroval výstupy hlavních českých médií.

¹⁰ Zákon č. 127/1968 Sb., některých přechodných opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. [20.8.2011]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1968/sb36-68.pdf>>

¹¹ „Periodický tisk mohou vydávat politické strany, dobrovolné společenské organizace, státní orgány, vědecké a kulturní instituce, hospodářské a jiné organizace k plnění svých společenských úkolů.“ §4 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

¹² Zákon č. 143/1968 Sb., Ústavní zákon o Československé federaci, článek 8/1/o.

¹³ Zákon č. 167/1968 Sb., o vymezení působnosti Československé socialistické republiky ve věcech tisku a jiných informačních prostředků, přidelil pravomoc federaci „stanovit zásady státní politiky a na tomto úseku a koordinovat její provádění, zřizovat a spravovat vydavatelské podniky a jiné organizace a zařízení sloužící k šíření informací v rámci úkolů a působnosti federace, přijímat zákonodárnou úpravu na úseku tisku a jiných informačních prostředků“.

Tento systém se zdokonalil zřízením Federálního úřadu pro tisk a informace, který od ledna 1981 získal statut orgánu státní správy na úrovni ministerstva, včetně pravomoci registrace periodik.¹⁴

Systém kontroly a ovlivňování médií fungoval tak, že FÚTI předkládal týdenní výsledky svého monitoringu oddělení ÚV KSČ, které organizovalo pravidelné porady s vedoucími pracovníky tisku, rozhlasu a televize. Na těchto poradách se udělovaly pokyny šéfredaktorům, případně na jejich hlavy padala kritika za nedodržení oficiální ideologické linie.¹⁵ Tuto kritiku pak šéfredaktoři obvykle přenášeli do redakcí k vedoucím oddělení a redaktorům, kterým se dostalo ponaučení, aby se podobných „prohřešků“ již více nedopouštěli. Občas došlo i na pokuty. Postižený si pak dal příště větší pozor a tím přistoupil na pravidla autocenzury.

Ne každý se s její existencí natrvalo smířil, a tak často docházelo uvnitř redakce k názorovým střetům, při nichž redaktoři testovali toleranci a odvahu svých nadřízených a snažili se rozšířit hranici svobody projevu. Vedoucí oddělení a nomenklатурní šéfredaktoři se pak ocitali ve dvojím ohni, jednak ze strany svých podřízených a jednak ze strany nadřízených orgánů, přičemž dobře věděli, že opakovaná kritika a nespokojenost oddělení ÚV KSČ je může stát místo.

Česká mediální scéna v roce 1989

Obraz české, ale i slovenské mediální scény roku 1989 by nebyl úplný, kdyby se nevzala v úvahu média, která působila na veřejnost ze zahraničí. Zvláště v pohraničních oblastech se běžně sledoval televizní program ze sousedních zemí - obou německých států SRN a NDR,

¹⁴ Federální úřad pro tisk a informace, ustavený zákonem č.180/1980 Sb. převzal více než stovku zaměstnanců z ČÚTI a SÚTI, které měly původně dohromady 167 zaměstnanců. Šlo víceméně o centralizaci a posílení kontroly médií na vládní úrovni. Viz § 3 zákona: „*navrhuje vládě ČSFR zásady státní politiky ve věcech tisku a jiných informačních prostředků [...] provádí registraci periodického tisku celospolečenského významu [...] zajišťuje ochranu důležitých státních zájmů v tisku a jiných informačních prostředcích celospolečenského významu, rozhoduje o dovozu a rozšiřování zahraničního periodického tisku...*“

Viz zákon č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace. [20.8.2011]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1980/sb45-80.pdf>>)

ČÚTI a SÚTI dostaly za úkol kontrolovat a řídit okresní a místní periodika, FÚTI si zřídilo v Bratislavě vlastní pobočku. Oba národní úřady zrušil v roce 1988 zákon č. 60/1988 Sb., o změnách v organizaci a působnosti ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky. Některé údaje o činnosti FÚTI lze zjistit z rozhovoru Jaroslava Kojzara s bývalým předsedou FÚTI Zdeňkem Čermákem v deníku Haló noviny 23. září 2002. Titulek: „Cenzura u nás po roce 1968 neexistovala“

¹⁵ V publikaci „Československé probuzení“ dlouholetý funkcionář Československé strany socialistické Jiří Fleyberk, který strávil v Národním shromáždění a později České národní radě 38 let, popisuje jednu takovou poradu z listopadových dnů: „*pondělí 20.listopadu – Na pravidelné poradě šéfredaktorů všech sdělovacích prostředků pořádané „tradičně“ na ÚV KSČ, jsou tito instruováni, aby „sledovali linii svých vydavatelů“.*“ (Fleyberk, 1990 str. 25)

Rakouska, Polska, Maďarska. Jak vyplývá z průzkumu Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ z listopadu 1989, „alespoň občas“ si naladilo některé ze zahraničních vysílání v českém jazyce 43 procent dotázaných. Téměř třetina lidí poslouchala Hlas Amerika, těsně za ním následovala stanice Svobodná Evropa.¹⁶ Poslechovost zahraničních rozhlasů prudce vzrostla právě v roce 1989, zvláště u Svobodné Evropy, která od roku 1988 přestala být rušeným vysílačem.

Rozhodnutí československé vlády skončit s rušením vysílání Svobodné Evropy koncem roku 1988 („vládní“ zahraniční vysílače jako VoA nebo BBC rušeny nebyly) kopírovalo vývoj v Sovětském svazu, ve kterém již dříve, po nástupu Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS, v duchu nové politiky otevřenosti „glasnosti“ skončilo rušení vysílače Radio Liberty/Svoboda pro sovětské republiky.¹⁷

Pluralita nabídky televizních programů a audiovize, do té doby vyhrazená pouze divákům v příhraničních oblastech (například v Bratislavě bylo možné sledovat šest programů – dva československé, dva maďarské a dva rakouské), se začala rozšiřovat postupným pronikáním satelitního příjmu a videorekordérů do domácností.

Ve větších městech a v některých oblastech, kam přeshraniční signál zahraničních stanic nedosáhl, měli televizní diváci od první poloviny osmdesátých let možnost naladit první program sovětské televize, vysílaný geostacionárním satelitem Gorizont a retranslovaný českými vysílači nejprve pro sovětské posádky, později i pro české diváky. Prostřednictvím tohoto vysílání pronikaly do české veřejnosti informace o přeměnách a reformách v kdysi nehybném brežněvovském Sovětském svazu.

Události roku 1989 jsou dostatečně známé – společenská nespokojenost, manifestovaná již při 20. výročí srpnových událostí v roce předešlém, vyústila v lednu do demonstrací tzv.

¹⁶ Závěrečná zpráva z výzkumu č. 89-2 „Názory na působení zahraničních sdělovacích prostředků ve vztahu k vybraným aktuálním politickým otázkám“. Ústav pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu, listopad 1989.

Materiál byl určen výhradně pro vnitřní potřebu a rozmnožen v počtu 80 výtisků. Interní oponentura proběhla 9. 10. 1989, externí oponentura 16. 11. 1989. K adresátům se tedy tento materiál dostal právě ve dnech listopadových událostí. Z četných údajů uvádím data Grafu č. 3: „Vývoj sledovanosti západních rozhlasových vysílačů v letech 1982-1989“:

Hlas Ameriky	1982 – 20%	1985 – 22%	1989 – 32%
Svobodná Evropa	1982 – 16%	1985 – 19%	1989 – 29%
BBC	1982 – 10%	1985 – 12%	1989 – 15%
Vatikán	1982 – 7%	1985 – 6%	1989 – 8%
Deutschlandfunk	1982 – 6%	1985 – 6%	1989 – 6%

¹⁷ Rušení Svobodné Evropy skončilo 16. prosince 1988 v 16:00 hodin. (Tomek, 2002)

Palachova týdne, po kterých následovalo zatčení a souzení Václava Havla, petice Několik vět, kterou podepsali i někteří aktivní novináři, a řada dalších drobných incidentů přinášejících důkazy o tom, že síla režimu slábne, a že lidé se přestávají bát represí. Když policie na podzim obvinila a zatkla redaktory samizdatových Lidových novin Jiřího Rumla a Rudolfa Zemana, k dopisu „pracovníků a přispěvatelů sdělovacích prostředků“ adresovanému předsedovi vlády Ladislavu Adamcovi, žádajícímu okamžité zastavení trestního stíhání obou redaktorů, přidali svůj podpis také četní novináři z oficiálních médií (Svobodné slovo, Lidová demokracie, ale i Práce, Mladý svět, ČTK a Československá televize).¹⁸

Zásah proti demonstraci 17. listopadu a média

Sobota 18. a neděle 19. listopadu

Policejní akce proti demonstraci studentů 17. listopadu na Národní třídě skončila v pátek v půl desáté večer. Příslušníci pohotovostního pluku opustili místo po desáté hodině. První zprávy o tom, jak demonstrace skončila, se objevily ve večerních televizních zprávách v podání oficiální zprávy ČTK, která informovala o „zneužití následného průvodu“ a o tom, že „pořádkové jednotky byly nuceny přijmout opatření k zajištění klidu a pořádku“.

Sobotní deníky přinesly víceméně nekonfliktní původní zpravodajství svých reportérů z manifestace na Albertově, včetně kladení věnců na Vyšehradě. Zpráva o následné protivládni demonstraci a o brutálním zakončení celé akce ve venkovských vydáních chybí. Aktuálnější pražská vydání deníků většinou využila nekomentovanou citaci zprávy ČTK¹⁹. Výjimkou byl deník Lidová demokracie, který svůj původní příspěvek o závěru demonstrace zakončil konstatováním, že „*pořádkové síly po několikanásobně opakovaných výzvách k rozchodu a uvolnění Národní třídy tvrdě zasáhly*“ (zvýraznil mš). Zpravodajství Lidové

¹⁸ Text dopisu a seznam signatářů zveřejnilo listopadové vydání samizdatových Lidových novin, str.23. K 31.říjnu 1989 seznam petentů činil 228 jmen z řad novinářů, převážně zaměstnaných v oficiálních médiích. Svůj podpis pak připojilo ještě 123 „občanů různých profesí.“

¹⁹ „*Akci i následný průvod zneužila skupina osob nechvalně známých z různých protispolečenských vystoupení v minulém období. Vykríkovala hesla hanobící socialistický stát, ústavní činitele a představitele strany a státu. Znovu prokázala, že jí nejde o dialog, že jí nejde o přestavbu a demokratizaci, že jí jde o destabilizaci, narušení a rozvrat společenského života. Shromáždění chtěli zneužít pro své osobní ambice i někteří známi exponenti z období společenské krize 1968/69. Vzhledem k tomu, že pokusy o protispolečenské vystoupení pokračovaly i po skončení vzpomínkové akce, byly pořádkové jednotky nuceny přijmout opatření k zajištění klidu a pořádku.*“ Citace zprávy ČTK ve vydání Svobodného slova a Mladé fronty 18. 11. 1989

demokracie bylo tedy první, které alespoň náznakem dalo veřejnosti najevo, že se v Praze odehrálo něco neobvyklého.²⁰

Deníky Lidová demokracie a Svobodné slovo patřily v roce 1989 k těm centrálním médiím, která občas vybočovala z oficiální ideové linie českého tisku, i když jen v omezené míře a ve vymezených oblastech – například ve zpravodajství o kultuře nebo při informování a v komentářích o událostech v zahraničí. Měly tu výhodu, že se o šéfredaktorech rozhodovalo formálně ve vedení Československé strany lidové a Československé strany socialistické, tedy nikoli „na baráku“, jak se říkalo ÚV KSČ, přestože lze důvodně předpokládat, že konečné slovo mělo Oddělení masových sdělovacích prostředků a sekretariát ÚV KSČ. Existoval tu tedy nárazník mezi šéfredaktory na jedné straně a FÚTI a Oddělením masových sdělovacích prostředků ÚV KSČ na straně druhé. Protože část politického vedení lidovců a socialistů, povzbuzená perestrojkou a mezinárodním vývojem, se snažila v rámci Národní fronty o jistou emancipaci ve vztahu ke KSČ, kritika a výtky ze strany FÚTI a oddělení ÚV KSČ, po kterých by kdysi možná padaly hlavy, zůstaly častokrát v roce 1989 neoslyšeny.

O několik měsíců později, před volbami v červnu 1990, se vedení obou politických stran snažila z aktivity svých deníků v listopadových dnech získat politický kapitál, přičemž Československá strana socialistická byla na tom ve srovnání s lidovci lépe. V redakci Svobodného slova totiž pracovali redaktori, kteří měli úzké vztahy k lidem z disentu a ze samizdatových Lidových novin (jejich přispěvatelé zde pracovali v korektorně), a kteří se okamžitě zapojili do událostí opozičního hnutí, což vyvrcholilo zorganizováním pověstných balkonů Melantricha od úterka 21. listopadu.²¹ Vedení ČSS se sice od mimoredakčních aktivit redaktorů svého stranického listu distancovalo, ale netrestalo je. Později se naopak opatrně přihlásilo k opozičním aktivitám svých redaktorů. Naproti tomu vedení lidovců, zaskočeno samostatností redaktorů v sobotním vydání Lidové demokracie, dlouho váhalo

²⁰ Citace závěru článku, který vyšel v pražském vydání Lidové demokracie 18. 11. 1989: *“Na Perštýně průvod zastavily pořádkové jednotky a vyzvaly shromážděné, aby se vrátili na nábřeží. Ústupová cesta zpět však byla zatarasena. Lidé znovu zpívali státní hymnu a lidovou píseň Ach synku, synku. Sedali si na zem, dožadovali se přístupu na Václavské náměstí a někteří podávali příslušníkům VB květiny a opět zapalovali svíce. Znovu volali po otevřeném dialogu s našimi představiteli. Přibližně za hodinu pořádkové síly po několikanásobně opakovaných výzvách k rozchodu a uvolnění Národní třídy tvrdě zasáhly.”*

²¹ Nejblíže k disentu měla redaktorka kulturní rubriky Irena Gerová, která se pravidelně stýkala s Václavem Havlem a jeho přáteli (Gerová, 2009). S přispěvateli Lidových novin a jejich redakcí byli ve spojení další členové redakce (Mirka Spáčilová, Petr Kučera, Marta Bystrovová, Jana Šmídová) také díky tomu, že v korektorně Svobodného slova pracoval po roce 1968 vyhozený redaktor zahraničního zpravodajství Československého rozhlasu Jaroslav Jirů. Krátce zde pracoval i spisovatel Alexandr Kliment, v šedé zóně mezi disentem a redakcí se pohyboval redaktor a překladatel Dušan Provazník, jenž společně s Petrem Kučerou se podílel na zajištění balkonu Melantricha pro první demonstraci v úterý 21. listopadu. (Sedláček, 2010 str. 8)

s tím, jak se k událostem oficiálně postavit, což se projevilo i v opatrnější redakční politice Lidové demokracie, která významné původní zpravodajství – například o první tiskové konferenci Občanského fóra – „ukrývala“ do nenápadných notic uvnitř listu.

Protože v neděli žádné noviny nevycházely, do centra pozornosti se o víkendu dostala vysílací média rozhlasu a televize, která měla možnost průběžně reagovat na události, jež se od sobotního rána daly do pohybu (vyhlášení týdenní stávky studentů, požadavky jejich stávkového výboru, sobotní prohlášení divadelníků připojující se ke studentům a navrhuující dvouhodinovou generální stávku na 27. listopadu, fáma o mrtvém studentovi).

Jak Československý rozhlas, tak Československá televize projevily samostatnou aktivitu víceméně jen při pátrání po údajně mrtvém studentovi matematicko-fyzikální fakulty UK Martinu Šmídovi, jehož smrt oznámily západní tiskové agentury AFP, AP a Reuters v sobotu 18. listopadu odpoledne a v podvečer. V průběhu neděle se tuto fámu oběma médiím podařilo vyvrátit, když oba studenti MFF UK uvedeného jména byli představeni veřejnosti živí a zdraví. Kromě neutrálně podaných vlastních informací o situaci na školách se zpravodajství rozhlasu a televize v té době víceméně omezilo na citaci oficiálních stanovisek – zprávy ČTK, prohlášení ministryně školství, stanoviska oficiálních institucí a organizací, z nichž například Městský výbor SSM se vyjádřil kriticky k zásahu pořádkových sil na Národní třídě a připojil se k požadavku studentů o jeho vyšetření²². Večer v ČST promluvil předseda české vlády František Pitra.

Názorové tříbení jednotlivých médií

Novináři pražských celostátních deníků měli o víkendu možnost být v blízkosti událostí nejen na pražských ulicích, ale i v pražských školách, divadlech, v politickém zákulisí, například v Činoherním klubu, kde se v neděli 19. listopadu večer ustavilo Občanské fórum (ÚSTR ČR, 1989). Záleželo však na tom, co se z výsledků jejich zpravodajské práce objeví v pondělí na stáncích.

Nejodvážnější v tomto směru byl deník Svobodné slovo, následovaný Lidovou demokracií. Hlavním materiálem titulní stránky pondělního Svobodného slova bylo „*Naše prohlášení*“

²² Městský výbor SSM vyjádřil své stanovisko v pěti bodech, z nichž ten první hodnotí policejní zákrok jako „neadekvátní a politicky neuvážený“ a v této souvislosti se obrátil na Generální prokuraturu se žádostí o prošetření celé události. (Dokumentace, 1990 str. 45) Toto stanovisko se objevilo nikoli v hlavním večerním zpravodajském pořadu Televizní noviny, ale až v druhé večerní relaci Aktuality na druhém programu. (Šámal, 1990 str. 39)

k 17. listopadu 1989“, což byl materiál podepsaný předsednictvem a sekretariátem ÚV ČSS, klubem poslanců ČSS a redakcemi Svobodného slova a týdeníku Ahoj na sobotu. Toto prohlášení v rámci perestrojkových mantinelů volalo po řešení společenských problémů, po dialogu a po změnách v legislativě týkající se shromažďovacího, spolčovacího a petičního práva. Podle svědectví Marty Bystrovové tento dokument vznikl o víkendu na sekretariátu ČSS a jeho autory byli ústřední tajemník ČSS Jan Škoda, Stanislav Křeček, Jiří Vyvadil a Marta Bystrovová. Předseda strany Bohuslav Kučera byl o dokumentu informován telefonicky. (Hvížd'ala, 1990 str. 56)

Nicméně vydání Svobodného slova 20. listopadu nese do jisté míry ještě pečeť oficiální schizofrenie. Na jedné straně list přináší na svoji dobu „odvážné“ politické stanovisko, tiskne vlastní příspěvky týkající se zákroku na Národní třídě („*Ohlasy pátečního večera*“, „*Vlastníma očima*“, „*Mluví Martin Šmíd*“), rozsáhle informuje o divadelních stávkách („*Koncert, který jen začal - Proč v sobotu přestala hrát všechna pražská divadla*“), na straně druhé umisťuje na první stranu pražského vydání text televizního projevu předsedy české vlády Františka Pitry²³ „*K aktuálním otázkám*“. Dále pak ve zvláštním jednosloupku přecházejícím z první na třetí stranu s titulkem „*Informace ČTK*“ cituje oficiální zpravodajství, které informuje o akci „*režírované ze zahraničí*“, o provokující „*skupině osob známých z různých protispolečenských vystoupení*“, nebo o „*vyvolávání emocí a nepřátelských nálad*“. Kromě toho řada reportážních materiálů, jež redaktoři v průběhu víkendu zpracovali, šéfredaktor do vydání nepustil. V rozhovoru s Karlem Hvížd'alou v roce 1990 Marta Bystrovová o přípravě pondělního vydání uvedla: „*Vedení redakce na naši aktivitu nejdříve nic neříkalo, pak nařídili, že musí všechno, co jde do novin, číst, a nakonec jsme zjistili, že z oněch svědectví 17. listopadu vyšel jen zlomek. Šéfredaktor je u sebe sušil asi týden*.“ (Hvížd'ala, 1990 str. 56)

Podobně se zachovalo i vedení deníku Lidová demokracie, které se – na rozdíl od Svobodného slova – v pondělí 20. listopadu už neodvážilo umístit materiál o událostech v Praze na prominentní místo listu. Titulní strana se na první pohled ničím neodlišuje od každodenní podoby listu charakterizované konformitou obsahu i formy. Hlavní tématem

²³ Venkovská a pražská vydání celostátních deníků se od sebe většinou mírně, v listopadových dnech však někdy i výrazně, odlišovala. Důvodem byly rozdílné termíny redakčních uzávěrek pro obě vydání. Zatímco venkovská vydání byla v zásadě limitována – v závislosti na danou tiskárnu – horizontem sedmé hodiny večerní, do pražského vydání se někdy dostaly i zprávy o událostech po desáté hodině večer. V pražských knihovnách se uchovávají pražská vydání, z nichž tato práce čerpá. Konkrétní příklad: Televizní projev Františka Pitry ve Svobodném slovu z 20. listopadu se objevuje až v pražském vydání, kde nahradil dvousloupek z venkovského vydání věnovaný sjezdu Českého svazu ochránců přírody.

titulní strany je druhý sjezd Českého svazu ochránců přírody uvedený titulkem „*Pro harmonii člověka a přírody*“, pod ním je krátké osmiřádkové „*Stanovisko předsednictva MěV ČSL v Praze*“ a plný text „*Vystoupení předsedy vlády ČSR F. Pitry*“. Pondělní rozhovor v levém sloupku se věnuje vzestupu cestovního ruchu, významné místo v dolní polovině strany zaujímá „*Schválena nová vláda NDR*“. Teprve až v levé dolní polovině se nachází shrnující zpravodajství „*K pátečnímu událostem v Praze*“ s podtitulky „*Oznámení Čs. tiskové kanceláře – Vyjádření vládních činitelů*“. Tento materiál uvádí jak zpravodajství ČTK o „*zahraniční režii událostí*“, o snaze „*vyprovokovat zákrok Bezpečnosti*“, o heslech „*vyzývajících k odstranění vlády a k fyzické likvidaci komunistů*“, tak zpravodajství vlastních redaktorů stručně shrnující základní události víkendu, tj. vyhlášení studentské stávk, stávku divadelníků, jakož i dění v centru Prahy na Václavském náměstí a Národní třídě.

Mladá fronta se ve svém pondělním vydání zaštitila prohlášením předsednictva Městského výboru Socialistického svazu mládeže s neutrálním titulkem „*Společné prohlášení*“ v čele listu. Toto prohlášení přijaté, jak zdůrazňuje čelo zprávy, za přítomnosti předsedy ÚV SSM Vasilu Mohority, vyjádřilo „*znepokojení a rozhořčení*“ nad událostmi a požadovalo „*prošetření postupu pořádkových sil*“. Projev Františka Pitry uvádí titulek „*Rozvahu a odpovědnost*“. Vlastní zpravodajství redaktorů Mladé fronty s nadtitulkem „*Pátrání Mladé fronty po osudech zraněných*“ je přebito hlavním titulkem „*Fáma vyvrácena*“. Oficiózní charakter vydání posiluje zbytek titulní strany i obsah uvnitř listu, který s výjimkou redakční glosy „*Náš názor*“ (podpora Mohoritova a Pitrova postoje) a krátké noticky „*Důsledky lži*“, se studentskou demonstrací a protesty nezabývá a publikuje „*tradiční*“ zpravodajská a mládežnická témata. Například „*dvoják*“ na první straně „*Program kreslí boty*“ s nadtitulkem „*Kolektiv ze Svitů zvítězil v akci 200+1 AIP*“.

Tehdejší redaktor Mladé fronty Vladimír Kovářik situaci v redakci Karlu Hvížd'alovi popsal takto: „*.....šéfredaktorka soudružka Miloslava Moučková se nás pokoušela zkraje organizovat a řídit. Přišla s fintou, že s námi souhlasí, že všechno do novin dáme, ale že ty zprávy musíme mít perfektně ověřené... zatímco my jsme žhavili telefony ... ona za zavřenými dveřmi plnila sama pondělník... to znamená četkou a žvástama. Když my jsme měli zpravodajství v kupě, tak jsme zjistili, že noviny jsou plné, a že se tam už nic nevejde.*“ (Hvížd'ala, 1990 str. 59)

Pro pondělní vydání deníku Práce, za jehož vydavatelem stála jednotná odborová organizace Revoluční odborové hnutí ROH, bylo hlavní zprávou dne zpravodajství „*Ze sobotních výročních jednání ROH*“. Prominentní místo měla také informace „*Harmonie člověka a*

přírody“ o druhém sjezdu Českého svazu ochránců přírody. Při informování o studentské demonstraci se redakce Práce zcela spolehla na zpravodajství ČTK uvedené uprostřed první strany titulkem „*K narušení veřejného pořádku*“ s doplňujícím nadtitulkem „*Záměrná dezinformace západních sdělovacích prostředků*.“ Zbytek titulní strany se obrazem i textem věnuje Dnu otevřených dveří v učilišti IPS Praha, soutěži kadeřníků v Lucerně, prvním mrazům na Slovensku a v podčárníku sběratelům drahých kamenů.

Také materiály na druhé straně listu, které se věnují demonstraci ze 17. listopadu, pocházejí výhradně z oficiálních zdrojů zpravodajství ČTK (vystoupení Františka Pitry, zpráva o zatčení Petra Uhla, vyjádření ministrů školství a zdravotnictví atd.), původní je pouze redakční poznámka komentující víkendové události. Je otištěna bez titulku pod názvem rubriky „*Poznámka*“ a její obsah plně souzní s postojem vlády a se zpravodajstvím ČTK, o čemž svědčí už její úvod: „*Je mnoho smutných a trapných věcí kolem demonstrace, která následovala po uctění památky 17. listopadu, než aby bylo možné zůstat jen u věcných zpráv konstatující fakta. Především – skutečnost, že tohoto památného dne bylo tak hrubě zneužito, mnohé napovídá.*“ Poté následují věty o „nepřátelích bez skrupulí“, západních novinářích „předpovídající krveprolití“ a nepřímo provokujících rozšíření zprávy o smrti studenta. Je možné a velice pravděpodobné, že autorem této poznámky prezentující pod značkou (r) redakční stanovisko byl samotný šéfredaktor František Coňk, kterému se téměř celý týden, až do plenárního zasedání ÚV KSČ podařilo udržet redakční politiku deníku Práce v linii majitele vydavatelství, tj. Ústřední rady odborů.

Na rozdíl od deníku Práce deník Komunistické strany Československa Rudé právo událostem věnoval poměrně velký prostor. „Otvírákem“ neboli úvodním materiálem titulní strany bylo prohlášení předsedy české vlády Františka Pitry „*Výzva k rozvaze a občanské odpovědnosti.*“ Zhruba dvě třetiny tiskové plochy této strany se věnují situaci po 17. listopadu. Jednak v úvodníku „*Rozhodně proti provokacím*“ a dále v rozsáhlém zpravodajství, převážně ze zdrojů ČTK, uvedeném titulkem „*Pokus vyvolat společenský neklid*“ s podtitulky „*Domnělá oběť student Karlovy univerzity Martin Šmíd před televizní kamerou – Zadržen šířitel provokační verze.*“ List se soustředil hlavně na vyvrácení „provokační verze“ fámy o mrtvém studentovi a tomu věnoval nejvíce prostoru. Autor původní reportáže „*Očité svědectví*“ Jiří Kohout, který byl v pátek večer svědkem události, které Svobodná Evropa „*vyličila tak drasticky,*“ zde tvrdí, že zprávy Svobodné Evropy „*byly v rozporu s tím, co jsem viděl.*“ Doslova: „*Ke střetům a použití obušků docházelo, když konkrétní osoba kladla odpor při předvádění nebo*

zjišťování totožnosti. Ale mlácení a kopání do lidí, potoky krve, jak to líčili údajné svědkové v citovaných vysílačkách, jsem neviděl.“ Jiří Kohout pak sice popisuje některé dění na Václavském náměstí v neděli odpoledne, nicméně se snaží vyvolat pocit, že v Praze je sice nálada vzrušená, ale situace je klidná.

V materiálu „*Pokus vyvolat společenský neklid*“ deník Právo shrnuje zprávy vydané ČTK, ovšem informace o studentských aktivitách, nebo o vyhlášení stávky divadelníků zde chybějí. Jak je možné vysledovat z obsahu pondělních vydání denního tisku, Československá tisková kancelář celý víkend plnila funkci centrální mocí kontrolované tiskové agentury, v níž autocenzura vedoucích funkcionářů a editorů stále měla navrch nad zpravodajským posláním agentury – pravdivě informovat o událostech, bez zkreslování pohledu ideologickými a provládními brýlemi.

Nejen o víkendu, ale i v pondělí 20. listopadu se zaplnilo Václavské náměstí spontánní, ještě nikým neorganizovanou demonstrací, k níž promlouvali náhodní řečníci od sochy svatého Václava. Večerní zpravodajství Československé televize sice tuto skutečnost zachytilo obrazem, ve zbytku relace přineslo některé reportáže ze stávkujících pražských škol včetně rozhovorů požadujících vyšetření zásahu pořádkových sil na Národní ulici, nicméně tyto informace byly zbaveny politického rozměru, byly pojaty ve stylu poselství občanům: je to jen epizoda, vše probíhá v klidu a ukázněně, přičemž jakákoli zmínka o výzvě ke generální stávce, o Občanském fóru a jeho požadavcích ještě chybí.

Teprve v úterý 21. listopadu se projevil v ústředních tiskových médiích posun ve směru k nezávislé žurnalistice, zvláště v denících Svobodné slovo a Lidová demokracie, pro něž se události 17. listopadu stávají hlavním tématem, tentokrát bez oficiálních stanovisek a bez interpretací ČTK.²⁴ Citace četky se omezují na komuniké o mimořádné schůzi vlád ČSSR, ČSR a SSR, nebo o zasedání předsednictva ÚV KSČ, jinak naprostou většinu domácího zpravodajství tvoří původní a nezkreslené informace o tom, co se v Praze děje.

²⁴ Situaci v ČTK v pondělí 20. listopadu popisuje v publikaci ČTK „Kronika sametové revoluce“ redaktor Zdeněk Rosenbaum: „*Celá redakce je rozhořčena způsobem, jakým doposud ČTK informuje o událostech v Praze (...) Píšeme fleš o zahájení demonstrace. Ústřední ředitel a jeho náměstek ji chtějí vidět. Ve vzrušené debatě se hádáme o její znění. Jen formulaci „účastníci shromáždění vyjadřují nespokojenost s vedením čs. státu a společnosti“ jsme přinuceni změnit na „nespokojenost s vládou“.* Jinak zpráva vyšla v původní verzi. Máme pocit, že jsme po letech vyhráli první důležitou bitvu.“ (Kronika sametové revoluce, 1989 str. 8) Toto vyličení událostí však nice nemění na tom, že agentura ČTK i nadále fungovala jako zprostředkovatel oficiálních zpráv a stanovisek s tím rozdílem, že z informací zmizely provládní hodnotící úsudky. O vnitřních konfliktech uvnitř agentury, ke kterým v listopadových dnech muselo zákonitě docházet, chybějí bližší informace.

Úterní titulní strana Svobodného slova na první pohled postrádá dramatickост předchozího pondělního vydání. Prominentní místo zde zaujímají zprávy s domicilem ČTK: „Z předsednictva ÚV KSČ“, „Mimořádná schůze vlád ČSSR, ČSR a SSR“, „Pozornost přestavbě“ (setkání Miloše Jakeše s aktivem SČSP), „Host u G. Husáka“, „Diskuse s M. Štěpánem.“ Teprve v dolní polovině strany se objevují situační zprávy a reportáže „Jsme pro dialog“, „Školy se mění v diskusní kluby“, „Včerejší den v Praze“ (Spontánní demonstrace na Václavském náměstí). Ovšem tato tři témata přecházejí na stranu čtyři, která je zcela zaplněna velice zevrubným zpravodajstvím z pražských ulic a náměstí, citacemi četných prohlášení a rezolucí, jakož i zprávami o studentských stávkách. K tématu demonstrací se vyjadřuje i druhá strana se zahraničním zpravodajstvím citací zahraničních ohlasů „V centru pozornosti“, jakož i kulturní zpravodajství na straně pět „Solidarita umělců.“ Strategie úterního vydání Svobodného slova byla jasná: do čela umístit stručné oficiální zprávy z dílny ČTK a splnit tím nepsanou povinnost distribuce stranických a vládních stanovisek, ovšem zbytek vydání naplnit vlastním, na těchto stanoviscích nezávislým, obsahem.

Také Lidová demokracie v úterý 21. listopadu věnovala titulní stranu oficiálnímu zpravodajství ČTK o aktivitách stranických a vládních činitelů („Jednání vlád ČSSR, ČSR a SSR“, „Zasedalo předsednictvo ÚV KSČ“, „M. Jakeš na SČSP“, „Porada předsedů KSČ“, „Přijetí u G. Husáka“), nicméně opticky zde vystupují do popředí – jakoby se ČSL a Lidová demokracie inspirovala pondělním vydáním Svobodného slova – zprávy „Prohlášení redakce Lidové demokracie“ a „Stanovisko orgánů Čs. strany lidové.“ Pod titulkem „K vývoji současné situace v Praze“ Lidová demokracie na první straně publikuje ještě proklamaci České národní rady vyzývající k rozvaze a odpovědnosti a prohlášení sekretariátu ÚV SSM podporující stanovisko vysokoškoláků SSM a žádající dialog. Vlastnímu zpravodajství o událostech v Praze je pak věnována celá třetí strana („Rozhořčení a oprávněné požadavky – Protestují nejen vysokoškoláci – Desítky rezolucí a prohlášení“, „Stanovisko orgánů Čs. strany lidové“) a část strany čtvrté („Manifestace v pražských ulicích“, a „Svědectví z minulých dnů“ (popis zákroku na Národní třídě 17. listopadu). V souhrnném zpravodajství na třetí straně pod mezititulkem „Reprezentace veřejnosti Občanské fórum“ deník Lidová demokracie jako první oficiální médium zmiňuje založení Občanského fóra, což byla svým způsobem průlomová zpráva, neboť se tu také poprvé objevuje informace o plánované

generální stávce vyhlášené na pondělí 27. listopadu²⁵. Deník Svobodné slovo tento den o Občanském fóru ještě mlčel.²⁶

V Mladé frontě v úterý 21. listopadu stále přetrvávala tendence nahlížet na události z pozice mládežnického hnutí a svého vydavatele – Socialistického svazu mládeže. Zprávy ČTK o zasedání předsednictva ÚV KSČ, o jednání vlád ČSSR, ČSR a SSR doplňuje obsáhlé „*Prohlášení sekretariátu ústředního výboru SSM*“, reportáž z Městské vysokoškolské rady „*Než vyšli na Václavák*“ a glosa „*Bez megafonu, k lidem*“ s nadtitulkem „*Vasil Mohorita: Jednoznačně podporuji studenty.*“ Tato zpráva jakož i další zpravodajství na druhé straně deníku reagovaly na pondělní neorganizované shromažďování na Václavském náměstí s řečníky u sochy svatého Václava, k nimž se přidal i tehdejší předseda ÚV SSM a člen ÚV KSČ Vasil Mohorita. Na druhé stránce deníku jsou dále stručné situační zprávy o demonstraci v Brně a o dění na univerzitách a ve školách v dalších městech. V pravidelné komentářové rubrice pod titulkem „*Kdo nemá šanci*“ Petr Šabata a Jindřich Štěpánek docházejí k závěru, že „*není možné na dění těchto dní odpovědět starým naučeným způsobem (...) nikdo, kdo není schopen jasně a prozíravě myslet a jednat, by už neměl dostat šanci.*“

Další stanoviska a prohlášení, jakož i původní zpravodajství – například ze setkání občanů protestujících proti znečištění životního prostředí v Teplicích – se nacházejí na sedmé předposlední straně. Také deník Mladá fronta ještě v úterý mlčel o existenci Občanského fóra. Ovšem na druhé straně jako jediný seznámil veřejnost s iniciativou Michala Kocába a Michala Horáčka MOST, která v těchto dnech sehrála zprostředkovatelskou roli mezi vládou a opozicí. Pod titulkem „*MOST navrhuje*“ se čtenáři mohli dozvědět, že „*na předsedu vlády ČSSR v září letošního roku, později na další orgány včetně ÚV SSM, se obrátila iniciativa MOST, sdružující na padesát předních osobností našeho kulturního života a publicistiky.*“

²⁵ „*Reprezentace veřejnosti Občanské fórum - V pražském Činoherním klubu bylo v neděli večer ustaveno Občanské fórum jako mluvčí té části čs. veřejnosti, která je stále kritičtější k politice čs. vedení, a která byla v těchto dnech hluboce otřesena brutálním napadením pokojně manifestujících studentů. Na podiu i v hledišti se tak vedle sebe sešli zástupci tzv. neoficiálních struktur, to jest například Charty 77, Čs. helsinského výboru, nezávislých studentů a dalších organizací spolu s některými členy Čs. strany lidové, Čs. strany socialistické, církvi, tvůrčích svazů, bývalí i současní členové KSČ a další demokratičtí občané. (...) Občanské fórum se staví celou svou autoritou za myšlenku generální stávky dne 27. 11. od 12 do 14 hodin, k níž vyzvali pražští vysokoškoláci (...) Občanské fórum je otevřeno všem složkám a silám čs. veřejnosti, kterým záleží na tom, aby i naše země začala hledat cesty k demokratickému společenskému uspořádání a tím i k hospodářské prosperitě.*“ Lidová demokracie úterý 21. listopadu 1989, str. 3.

²⁶ Z protokolu o výslechu svědkyně Ireny Gerové v dokumentech parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění události 17. listopadu: „*Chci k tomu poznamenat, že Svobodné slovo, ačkoliv např. Škoda při zakládání OF byl, prohlášení OF nezveřejnilo a jsem názoru, že v Lidové demokracii se to objevilo, nikoli zásluhou Kocába a Horáčka, ale tamních redaktorů, kteří byli dá se říci z jakéhosi progresivnějšího křídla.*“ (Žáček, 2013 str. 362)

Následně zpráva uvádí znění tří návrhů, které MOST předložil, a v nichž se žádala svoboda shromažďování, vyšetření událostí 17. listopadu a distancování se od násilí.

Rudé právo v úterý 21. listopadu podobně jako ostatní deníky informují o zasedání předsednictva ÚV KSČ, o jednání federální a národních vlád s výrazným titulkem „*Dialog ano – konfrontace ne.*“ Velký prostor dostávají rezoluce adresované vedení KSČ „*Chceme klid a pořádek*“ a také zpráva o setkání Miloše Jakeše s funkcionáři Svazu československo-sovětského přátelství „*Základ práce SČSP je v odbočkách.*“ Rudé právo sice nezamlčelo existenci demonstrací v Praze na Václavském náměstí – „*Praha 20. listopadu – Demonstrace 150 tisíc lidí v ulicích hlavního města*“, tuto informaci však vyvažuje stanoviskem „*Co nám řekli dělníci v pražské Lokomotivce.*“

Deník Práce ve stejném dni kromě tří zpráv, které zveřejnila všechna média, tj. o zasedání předsednictva ÚV KSČ, o jednání vlád a o setkání Miloše Jakeše s členy SČSP, veškeré aktuální dění interpretuje jako studentskou záležitost, když souhrnné zpravodajství uvádí titulkem „*Posluchárny osiřely*“ s mnohem menším nadtitulkem „*Mohutná demonstrace v centru Prahy.*“ Stručnou situační zprávu o průběhu událostí na Václavském náměstí, které „*končily klidně, bez excesů a vyložených výtržností,*“ doplňují zprávy ČTK z krajů. Celkový tón zpravodajství se dá charakterizovat použitým titulkem „*Odpovědnost, rozum, rozvahu.*“

Připomeňme si, že v úterý 21. listopadu došlo k prvnímu setkání zástupců protestující veřejnosti s předsedou vlády Ladislavem Adamcem, a že ze spontánního shromažďování na Václavském náměstí se stala organizovaná demonstrace s řečníky promlouvajícími z balkonů Melantricha, tedy z budovy, ve které sídlila redakce Svobodného slova.²⁷ Kromě toho večer vystoupil s projevem v Československé televizi generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš.

Další den, ve středu 22. listopadu, se ke dvojici „neposlušných“ deníků stran Národní fronty Svobodného slova a Lidové demokracie již naplno připojila Mladá fronta, kde šéfredaktorka Miloslava Moučková ztratila kontrolu nad chodem redakce. O tom, jak tento proces v redakci probíhal, existují různá, často nekompatibilní svědectví. Tak například Vladimír Kovářík v roce 1990 v rozhovoru s Karlem Hvižďalu uvedl, že poté, co se proti šéfredaktorce Moučkové v pondělí 20. listopadu postavil místní personál reprezentovaný odborovou (ROH) a mládežnickou (SSM) organizací, sama zvolila ústup se zdůvodněním, že ji ÚV SSM povolal

²⁷ Zmiňovaný balkon však byl součástí kanceláří Lidového nakladatelství, které mělo místnosti v nižším patře budovy Melantrich.

do svého aparátu, a „během patnácti minut vyklidila svou pracovnu a šéfování se ujal triumvirát ve složení Karel Pacner, Bořek Hanuš a Libor Ševčík.“ (Hvíždala, 1990 str. 60). Ovšem triumvirát, který Vladimír Kovářík zmínil, se utvořil podle Karla Pacnera až později, při přípravě mimořádného víkendového čísla (Pacner, 2012 stránky 293-9), tedy po zasedání ÚV KSČ a demisi bývalého stranického vedení. Podle dalších zdrojů se uvedený triumvirát formalizoval až v pondělí 27. listopadu, což potvrzuje vydání Mladé fronty z úterka 28. listopadu. Na první straně se zde objevila noticka „*Vedení deníku MF*“, která o personálních změnách v redakci podrobně informuje.²⁸

Emailová korespondence a osobní rozhovory s Martinem Komárkem a Liborem Ševčíkem vedené v roce 2013 však víceméně potvrdily Kováříkovo svědectví, podle něhož od úterý 21. listopadu Miloslava Moučková a její zástupci redakci již neřídili, neboť se podle Martina Komárka „*prostě vypařili. Redakci řídil neformální výbor...*“ Shoda panuje také v tom, že vůdčí postavou v něm byl Libor Ševčík, ale kromě Bořka Hanuše a Karla Pacnera se v rozhodování o chodu redakce angažovali také Marcela Pecháčková, Ondřej Neff, Vladimír Kovářík, Martin Komárek, možná i další lidé. Pokud šéfredaktorka do redakce zavítala – jak uvádí Karel Pacner například ve čtvrtek 23. listopadu společně s Vasilem Mohoritou (Pacner, 2012 str. 294) – neměla na obsah vydání vliv.

Ve středu 22. listopadu všechna pražská vydání umisťují do čela titulních stran úterní televizní projev Miloše Jakeše. Pro venkovská vydání deníků, která Jakešův projev z časových důvodů nestihla zařadit, je hlavní zprávou informace o setkání předsedy vlády Ladislava Adamce „*s představiteli studentských, uměleckých a občanských kruhů pražské veřejnosti.*“ Vlastně až tento den všechna média otevřeně informují o tom, že existuje „*iniciativní sdružení*“ Občanské fórum, jehož jedním z představitelů je Václav Havel. Stalo se tak v reportážích z úterní manifestace na Václavského náměstí, na které Václav Havel a herec Jiří Bartoška jménem Občanského fóra vystoupili.

Rudé právo uzavřelo informaci o jejich vystoupení větou „*Poté bylo přečteno prohlášení iniciativního sdružení Občanské fórum,*“ aniž měl čtenář možnost se s požadavky OF

²⁸ „*Vedení deníku MF - Řízením deníku MF byl v pondělí vydavatelem pověřen dosavadní zástupce šéfredaktorky Jaroslav Pešek (člen KSČ), Do doby, než vydavatel schválí nové vedení redakce, byli pověřeni jeho zastupováním vedoucí oddělení Bořek Hanuš (člen KSČ) a komentátoři K. Pacner a L. Ševčík (nestraníci). Šéfredaktorka M. Moučková odchází pracovat do politických orgánů a její zástupce P. Majcharčík je nemocen. (MF)*“ (Mladá fronta 28. listopadu, str. 1) Jmenování Jaroslava Peška nemělo na obsah listu žádný vliv, jeho jmenování bylo formální, pouze kvůli tomu, že měl ze své bývalé funkce zástupce šéfredaktorky podpisové právo.

seznámit. Ovšem i ostatní deníky byly ve středu v tomto ohledu ještě zdrženlivé. Jediná Lidová demokracie přinesla zprávu o úterní první tiskové konferenci Občanského fóra, která se konala po demonstraci pro domácí i zahraniční novináře. Pod titulkem „*Cíle Občanského fóra*“ se však čtenář dozvěděl pouze to, že v prohlášení OF předaném předsedovi vlády se „*mj. žádá odstoupení některých čs. politických činitelů, vyšetření brutálního zákroku bezpečnosti 17. listopadu 1989 v Praze a osvobození politických vězňů.*“

Svobodné slovo, podobně jako ostatní deníky, při informování o setkání na úřadu vlády přejala verzi ČTK, ve které se píše, že „*předseda vlády ČSSR Ladislav Adamec se včera setkal s představiteli studentských, uměleckých a občanských kruhů pražské veřejnosti.*“ O dvě stránky dále pak list cituje Václava Havla, který na Václavském náměstí oznámil, že „*delegaci Občanského fóra dnes odpoledne přijal předseda federální vlády.*“ Kdo tedy jednal s premiérem – Občanské fórum nebo pražská veřejnost? Čtenář si mohl vybrat.

Zatímco trojice celostátních deníků Svobodné slovo, Lidová demokracie a Mladá fronta se již ve středu 22. listopadu vydaly cestou nezávislé, na KSČ, na vládě a nadřízených orgánech nezávislé žurnalistiky, Rudé právo a Práce stále projevovaly loajalitu vůči svým vydavatelům v tom smyslu, že zvolily taktiku výzev k rozvaze a opatrnosti, ne-li přímo varování před anarchií a rozvratem.

Deník Práce své souhrnné materiály uváděl titulky: „*Rozvahu, klid a pořádek*“ (22. listopadu), „*Hlas rozumu musí zvítězit*“ (23. listopadu), „*Rozhodující jsou zájmy pracujících*“, a „*Východiska hledat s citem*“ (24. listopadu).

Rudé právo šlo ve svém aktivismu ještě dále, jak ukazuje editorský přístup ke zpracování hlavních zpráv o událostech: „*Projevme všichni vysokou občanskou odpovědnost, rozum a rozvahu*“ (titulek Jakešova projevu v Československé televizi), „*Anarchie a rozvrat nejsou naším programem*“ (zpráva o zasedání městského výboru KSČ), „*Dělnické slovo z kladenské ocelárny*“ (vše 22. listopadu). „*Podpora dělné diskusi,*“, „*Dialog, ale po práci,*“, „*Jedna hodina stávký v Praze by stála 35 miliónů Kčs*“ (23. listopadu). Tento přístup vyvrcholil v pátek 24. listopadu, v den, na který bylo svoláno plenární zasedání Ústředního výboru KSČ. Tehdy Rudé právo nabádá a varuje: „*Zabraňme narušení výroby,*“, „*Horníci SHD proti rozvratu,*“, „*Stávký nejsou řešením,*“, „*Podpora úsilí o nastolení klidu a pořádku,*“, „*Klid pro tvořivou práci.*“

Příklad Mladé fronty je dokladem toho, jak od pondělka 20. listopadu do konání generální stávky 27. listopadu docházelo uvnitř redakcí k názorovému tříbení, ve kterém se střetávali radikálové se zastánci opatrného přístupu k informování o protivládních protestech, přičemž síla radikálů prosazujících svobodu a nezávislost médií postupně získala ve všech redakcích – s výjimkou Rudého práva a deníku Práce – převahu, čímž nomenklатурní šéfy ochotné i nadále poslouchat oficiální místa, zcela vyřadila ze hry. Tištěná média se v těchto dnech z větší části vymanila z kontroly ÚV KSČ a FÚTI, na což vládnoucí moc a její zastánci zareagovali snahou o narušení jejich distribuce.

Již v úterý 21. listopadu se ve Svobodném slově objevuje noticka Sdělení čtenářům, ve které se oznamuje, že „*včerejší vydání našeho listu vyšlo v obvyklém pondělním nákladu. Byli jsme však upozorněni, že v některých místech nenašli předplatitelé náš deník ve schránkách – problémy s distribucí nebyly zaviněny námi.*“

V průběhu týdne náhle začala váznout distribuce pražského tisku do některých regionů. Přicházely zprávy o tom, že balíky Svobodného slova i jiných deníků nedošly na místo určení. Některé z nich se později našly vyházené podél cest a kolejí.²⁹ Bylo jasné, že se kdosi snaží zabránit šíření informací o událostech v Praze do zbytku republiky, odkázané na stále ještě centrálně kontrolovaná a řízená média. Začala nevyhlášená bitva o veřejné mínění v celém Československu, v níž měla média v příštích dnech sehrát důležitou roli.³⁰

Názorným příkladem tohoto zápasu byla i epizoda, která se odehrála v Mladé frontě ze středy na čtvrtek. V době, kdy šéfredaktorka Miloslava Moučková přestala řídit redakci, neformální vedoucí skupina redaktorů (viz poznámka 28) se rozhodla doprovodit reportáž ze středeční manifestace na Václavském náměstí fotografií z balkonu Melantricha s Martou Kubišovou a Václavem Havlem. Karel Pacner situaci popsal takto:

„Ve čtvrtek 23. listopadu jsme měli mít na titulní straně fotku Havla s Kubišovou a přes něj pohled na davy na Václavském náměstí (...) Bylo pravidlem, že první výtisky MF chodily hned

²⁹ V pátek 24. listopadu Svobodné slovo zveřejnilo svědectví Jana Vaculíka, režiséra dokumentaristy, „*Viděl jsem na vlastní oči.*“ Vaculík zde popisuje, jak se ve středu časně ráno musel zastavit kvůli poruše automobilu u Bakova nad Jizerou. „*Kolem hrčel vlak, ze kterého padaly balíky novin. Opočal stál nákladák a traktor. Do pole se rozlétlo několik výtisků Svobodného slova. Postavy ve tmě sbíraly noviny a rychle je nakládaly na valníky. Jako bývalému novináři se mně taková distribuce tisku nelíbí.*“ Toto svědectví FÚTI o den později ve zprávě ČTK zpochybnilo, když prověřování „ve spolupráci s federálním ministerstvem dopravy a spojů a Správou pošt a telekomunikací Praha“ žádné nedostatky – s výjimkou Mladé fronty 23. listopadu – nezjistilo.

³⁰ Průběhu událostí v médiích po 17. listopadu se věnuje například stat' novináře Ondřeje Neumanna „*Jak komunisté prohráli informační válku*“, zveřejněná v Lidových novinách, rubrika „*Horizont*“ 27. 11. 1999.

od rotačky na ÚV SSM a ÚV KSČ – aby je soudruzi překontrolovali, jestli tam opravdu není něco nepatřičného. Mohoritu snímek a článek vyděsil, a proto poslal svého tiskového Milana Flanderku, aby zastavil rotačky. Flanderka byl dříve redaktorem MF, ale brzy se uchýlil na ÚV SSM. Služba zastavila tisk, narychlo tam vyměnila fotku a článek, pak mohla rotačka pokračovat. Mohorita přes ministerstvo vnitra zařídil, že balíky s MF vyhazovali esenbáci a estébáci z vagónů, aby nedošly do okresů k dalšímu rozdělování.“

Tento průběh události potvrzují svědectví dalších pamětníků, i když některé Pacnerovy věty je třeba brát s rezervou. Jisté je to, že Vasil Mohorita se skutečně pokusil zabránit distribuci venkovského vydání, které se již rozváželo do krajů. Údajně se k tomu snažil využít krajské výbory SSM, kterým rozeslal pokyny. Zda a jak se do této akce zapojili „esenbáci a estébáci“, nelze doložit, i když je to možné i pravděpodobné³¹. Kromě toho se vyměňovala fotografie, nikoli článek. Nesporným faktem tedy zůstává, že ze čtvrtletního pražského a tím i středočeského vydání Mladé fronty fotografie s Martou Kubišovou a Václavem Havlem na titulní straně zmizela. Nahradila ji fotografie, na níž dělníci montují novou čističku odpadních vod v Horní Jelení.³² Část venkovského vydání se přesto na veřejnost dostala, nicméně Vasil Mohorita o den později na plenárním zasedání ÚV KSČ mohl tvrdit, že udělal vše, co bylo v jeho silách, a že „poprvé v dějinách Mladé fronty jsem zastavil rotačky.“³³

Zápas o veřejné mínění

Autoři knihy „Čtyři teorie tisku“ Siebert, Peterson, Schramm se v roce 1956 pokusili utřídit a zformalizovat různé způsoby přístupu k masovým médiím své doby, jejichž nejvlivnějším zástupcem z hlediska zpravodajství byl tehdy ještě tisk – proto teorie tisku, nikoli médií. Vedle dvou protichůdně vyhraněných teorií tisku, autoritářské a liberální, kniha definuje další dvě teorie formující mediální systémy: teorii sociální odpovědnosti a dále sovětskou komunistickou teorii jako specifický případ teorie autoritářské. Popis některých rysů sovětské komunistické teorie se i po třiceti letech hodil na situaci v Československu především v tom,

³¹ Stanovisko FÚTI zveřejněné v sobotu 25. listopadu v deníku Práce "Podle sdělení FÚTI noviny bez omezení," přiznává výpadek distribuce tisku u "případu Mladé fronty ze dne 23. 11. 1989, o němž již byla veřejnost prostřednictvím Čs. televize informována."

³² Popisek fotografie: „Koncem letošního roku začne ve zkušebním provozu čistit odpadní vody nová čistička v Horní Jelení. Velkou měrou se na přípravných a konečných stavebních pracích podíleli zdejší obyvatelé. FOTO ČTK – S. Peška“

³³ Vasil Mohorita na mimořádném plenárním zasedání ÚV KSČ 24. 11. 1989 o tom řekl: „Včera poprvé v dějinách Mladé fronty jsem zastavil rotačky. Udělal jsem toto opatření, nikdy nebylo. A udělal jsem to proto, že na první straně byla Marta Kubišová s Havlem, možná, že jste ty fotografie viděli. Ale přece jen něco se zastavit nedalo. Udělal jsem to z toho důvodu, že tam byla jména. Možná tu fotku bych překousl, abych nevzbudil paniku.“ (Poslední hurá, 1992 str. 64)

že „*masové komunikace jsou využívány instrumentálně, to jest jako nástroje státu a Strany. (...) jsou využívány jako nástroje k prosazení jednoty uvnitř státu, (...) jsou nástrojem zjevení pravdy pro masy*“, tj. sdělují občanům, jak mají vnímat události, které se kolem nich dějí.³⁴

Čeští a slovenští občané si po dlouholetých zkušenostech s autoritářskými a totalitními režimy sice uchovali schopnost vytvářet si svůj vlastní názor, nezávisle na obsahu, který jim nabízela státem a komunistickou stranou kontrolovaná média. Nicméně chování těchto médií bylo pro ně i nadále signálem, podle kterého mohli usuzovat, jaká je politika vládnoucího režimu, jak se strana a vláda zachová v různých situacích, jak velkou míru svobody mu jako občanovi poskytne. Nehledě na to, že podobně jako ve všech autoritářských režimech jsou centrálně kontrolovaná média lakmusovým papírkem signalizujícím „*who is in charge*“, kdo je má pod kontrolou, jak silný či slabý je režim, který si tuto kontrolu přisvojuje.

Postupně, přes různé informační kanály, se k lidem dostávaly zprávy o existenci a požadavcích Občanského fóra, které se ve středu 22. listopadu veřejně připojilo k vyhlášení dvouhodinové generální stávky na pondělí 27. listopadu. Vládnoucí moc soustředěná do mocenského centra Ústředního výboru KSČ byla bezradná a nebyla schopna reagovat na situaci jinak než výzvami ke klidu a chaotickými rozhodnutími³⁵, aniž byla ochotna přijmout realitu politické síly opozice a zasednout s ní k jednacímu stolu.

Lidé svázaní tím či oním způsobem s vládnoucím režimem vyčkávali s nadějí na neúspěch generální stávky. Pokud by se jí lidé odmítli zúčastnit, byl by to důkaz, že opozice reprezentovaná Občanským fórem nemá podporu většiny obyvatel a tudíž nemůže mluvit jejich jménem.

Tato naděje nebyla zcela nerealistická s přihlédnutím k postojům střední a starší generace, která měla v paměti uloženou zkušenost z roku 1968 a z let následujících. Také na jaře roku 1968 vše vypadalo, jako by rozšiřování svobody už nešlo zastavit, zahraniční intervence však všechno náhle změnila a lidé, kteří se společensky angažovali ve prospěch demokracie v období Pražského jara, byli často profesně a existenčně tvrdě postiženi. Tato zkušenost starší generace radila do ničeho se neplést a vyčkávat stranou dalšího vývoje.

³⁴ „Mass communications are used instrumentally – that is, as an instrument of the state and the Party (...) They are used as instruments of unity within the state and the Party (...) They are used as instruments of state and Party „revelation““ (Siebert F., 1956 str. 121)

³⁵ Mezi ně patří mobilizace jednotek Lidových milicí z regionů do Prahy v noci z úterka 21. na středu 22. listopadu, které zde zůstaly bez jakýchkoli instrukcí a ve středu odpoledne se vracely domů.

Kromě toho, zvláště u dělnických profesí, se dala očekávat nedůvěra k iniciátorům stávky, což byli studenti, divadelníci a disidenti spojení v Občanském fóru. Objevily se dokonce názory, že vyhlášení generální stávky byl z hlediska opozice hazard, neboť nebylo vůbec jisté, zda získá celospolečenskou a celostátní podporu, zvláště když převáží názory typu: „Vám v Praze, studentům a umělcům, se to mluví, nemáte odpovědnost za rodiny, žijete si svým bohémským životem, ale my si musíme vydělávat na živobytí vlastní prací a tu nám nikdo nevezme, ať bude režim jakýkoli.“

Tuto situaci dobře ilustruje popis jednání zakladatelů občanské iniciativy MOST Michala Horáčka a Michaela Kocába s premiérovým poradcem Oskarem Krejčím, který jim ve čtvrtek 23. listopadu narýsoval čtyři "šachovnice", na nichž se odehrávala tehdejší politická hra, a které Krejčí pojmenoval: ulice, ÚV KSČ, venkov a zahraničí. Krejčí upozornil Horáčka a Kocába na to, že opozice zatím vyhrává jen na ulici, ale úspěch stávky bude záležet také na tom, jak se zachová venkov.³⁶

Hlavním úkolem dne tedy bylo přesvědčit onu váhající většinu, která sice s režimem nesouhlasila a změnu si přála, ale která na druhé straně vyčkávala, jak všechno dopadne, kdo nakonec zvítězí. Část této bitvy o veřejné mínění se uskutečňovala ve výjezdech známých umělců a studentů do všech krajů republiky, jejichž smyslem bylo dodat opozičnímu hnutí důvěryhodnost podloženou neformální autoritou celebrit, a také překlenout informační propast mezi Prahou a zbytkem republiky, do něhož nedorazilo poselství pražských revoltujících médií. Ten, kdo chtěl být informován, tuto propast mohl překlenout poslechem zahraničních rozhlasových stanic. Ovšem ve hře byly nejen vlastní obsahy zpráv, ale také informace o síle režimu kontrolujícího masová média. Výrazný signál o tom, že hlavní celostátní média – rozhlas, televize, Rudé právo – přestala být pod kontrolou strany a státu, stále ještě, přinejmenším do čtvrtka 23. listopadu, nepřicházel.

Televizní garážová rebelie

Britský autor Timothy Garton Ash v knize Rok zázraků '89 dokumentuje na polském příkladu, jak velký význam představitelé totalitního režimu přisuzovali televiznímu vysílání. Cituje zde Jacka Kuroň, který vzpomínal na jednání u kulatého stolu. Když přišlo na sdílení

³⁶ „Vy pořád vidíte jen tu ulici, a navíc jen v Praze. Je tu ale ještě ÚV strany a to má zítra mimořádné zasedání. Kromě toho existuje venkov, kde je to různé. Máme zprávy, že uhelné revíry do stávky nepůjdou...“ (Horáček, 1990 str. 96)

moci tehdejší vlády se Solidaritou před volbami, vysoký stranický činitel prohlásil: „*radši vám dáme ZOMO (pohotovostní oddíly policie) než televizi.*“³⁷

Hlavní zpravodajská relace ČST Televizní noviny, přestože její reportéři od neděle 19. listopadu natáčeli v terénu situační zprávy o situaci v ulicích a na školách, byla víceméně loajální k režimu i vládě³⁸. Na jedné straně Televizní noviny v pondělí 20. listopadu v reportáži Jiřího Hrabovského nezamlčely fakt, že se v průběhu dne na Václavském náměstí a v ulicích shromáždily desetitisíce lidí, a že se objevila i hesla vyslovující nespokojenost s vládou (kritika KSČ byla ještě tabuizovaným tématem), na straně druhé se zdůrazňoval klidný a pokojný průběh spontánních shromáždění, a celá záležitost byla prezentována jako reakce na pochybení policie, proti němuž protestují studenti a umělci. O aktivitách opozice a nově založeného Občanského fóra ještě nepadlo ani slovo.

Televizní zpravodajství se uchýlilo k metodě, kterou bylo možné popsat jako „nenapadnutelný popis událostí“, tj. nenapadnutelný ze strany nadřízených orgánů v tom smyslu, že tyto orgány nemohly zapřít jejich existenci, ovšem za cenu toho, že některé okolnosti byly ignorovány a sdělovaným faktům chyběly souvislosti. Zdeněk Šámal televizní zpravodajství začátku týdne po 17. listopadu charakterizoval slovy: „*Začínalo splácení dluhu vynucené poplatnosti vládnoucí straně. Nebylo možné zkrátka ukázat realitu ve všech jejích souvislostech, protože většina těchto souvislostí ležela mimo zónu, která byla televizi vymezená jako povolená.*“ (Šámal, 1990 str. 32)³⁹

Protesty proti pátečnímu zásahu policie a obecné vzrušení umocněné fámou o mrtvém studentovi, které se zmocnilo široké veřejnosti, se přenesly nejen do redakcí novin, ale i do pražských studií Československé televize a Československého rozhlasu. Již v pondělí 20. listopadu se tady formovaly první skupiny reagující svými protesty na události předchozích

³⁷ „Pak Kuroň odpovídal na otázky. Jedna se týkala sváru kampaně, totiž kontroly televize. „Televize,“ řekl Kuroň, „by měla být veřejná, a ne vládní. Měla by být jako BBC.“ Pak ocitoval demaskující poznámku jednoho vysokého stranického činitele při rozhovorech u kulatého stolu: „Radši vám dáme ZOMO (pohotovostní oddíly policie) než TV.“ „A měl naprostou pravdu,“ dodal Kuroň. „radši bych měl TV.““ (Ash, 1991 str. 19)

³⁸ Podle ústního svědectví tehdejšího zástupce šéfredaktora TN Martina Švehly, získaného autorem textu, v neděli 19. a v pondělí 20. listopadu konečnou editaci této hlavní televizní relace připomínkoval ústřední ředitel Libor Batrla, který do redakce přicházel většinou z porad na ÚV KSČ.

³⁹ Diplomatická depeše amerického velvyslanectví už v úterý 21. listopadu popisuje situaci v československých médiích takto: „*Mediální pokrytí událostí je smíšené, Rudé právo má postoj nepřátelský, Svobodné slovo pochvalný a televizní zpravodajství je pozitivní – přinejmenším objektivní.*“ V detailnějším popisu televizního zpravodajství se pak uvádí: „*Kromě základní informace o demonstracích v Praze, v televizi byly rozhovory se studenty a jinými demonstranty, které jim umožnily představit jejich názory celostátnímu publiku.*“ Z toho vyplývá, že názor amerických pozorovatelů na zpravodajství Československé televize byl méně kritický, než názor zdejších obyvatel. Depeše je dostupná na webu Wikileaks: <<http://wikileaks.org/cable/1989/11/89PRAGUE8144.html>> [14.9.2011]

dnů. Většinou se tak dělo na půdě jednotlivých oddělení, redakčních nebo tvůrčích kolektivů.⁴⁰

V úterý 21. listopadu dopoledne svolal dílenský výbor ROH přenosové techniky Československé televize v Praze své členy do garáží na nádvoří objektu Kavčích hor. Shromáždění odborářů zde odmítlo protestní rezoluci, kterou jim nabídla místní stranická organizace, a začalo tvořit vlastní ostřejší protestní prohlášení. Zároveň zformulovalo několik požadavků na ústředního ředitele ČST. Patřil mezi ně požadavek „pravdivosti, úplnosti a objektivity televizního zpravodajství“, a také odvysílání protestního dopisu vládě a zastupitelským orgánům, přijatého den předtím na celozávodní úrovni televizními odboráři, ve večerních Televizních novinách. Pozvaný ústřední ředitel ČST Libor Batrla, který se na shromáždění dostavil, tento požadavek odmítl a navíc zpochybnil oprávněnost odborářů přenosové techniky vystupovat jménem všech pracovníků Československé televize.

Na tuto námitku přišla rychlá a okamžitá reakce. V průběhu několika hodin byli odboráři schopni zmobilizovat účast z dalších pracovišť tak, že se v garážích tentýž den odpoledne shromáždily stovky lidí reprezentující všechny televizní profese.⁴¹ Mezitím se v garážích instalovala přenosová technika, která přenášela průběh mítinku vnitřními rozvody na další pracoviště na Kavčích horách, na Plodinovou burzu na Gorkého (dnes Senovážné) náměstí a do Měšťanské besedy ve Vladislavově ulici, a později také stálou přenosovou trasou do studií v Mlýnské dolině v Bratislavě.⁴²

⁴⁰ „Již v pondělí 20. listopadu 1989 se z iniciativy režisérů konalo ve Studiu 2 protestní shromáždění proti poměrům ve státním rozhlase, kterého se zúčastnilo několik desítek pracovníků.“ (Dokumentace, 1990 str. 406) Podobná shromáždění se konala v pražských redakcích Československé televize, na nichž se – většinou pod záštitou odborové organizace ROH – schvalovaly protestní rezoluce. (OF ČST, 1989 str. 5)

⁴¹ Informační zpravodaj Garáž OF ČST v čísle 6 uvádí: „krátce poté byla ukončena „první garáž“, které se na počátku účastnilo cca 100 zaměstnanců a na závěr jich bylo téměř 2000.“ (OF ČST, 1989) Tento údaj je třeba brát s rezervou při vědomí, že počet zaměstnanců pražského studia ČST se pohyboval kolem 4500 lidí, tj. v garážích by musel být téměř každý druhý zaměstnanec, což je nepravděpodobné. Z uchovaných televizních záběrů se dá však odhadnout, že počet účastníků mohl překročit tisícovou hranici.

⁴² Informace o průběhu listopadových dnů v ČST shrnul Informační zpravodaj OF ČST, který zdejší Občanské fórum začalo vydávat 15. prosince 1989. Od čísla 5 tento xeroxovaný bulletin rekonstruoval hlavní události v časové posloupnosti od pondělka 20. listopadu. Jsou to vzpomínky účastníků a pamětníků událostí, ne vždy se stoprocentní přesností. Například bod 32 z úterý 21. listopadu uvádí: „Průběh „garáže“ byl prostřednictvím SAT vysílán do zahraničí.“ Signál se dostal do zahraničí nikoli prostřednictvím SAT, ale s největší pravděpodobností z Bratislavy, neboť mezi Bratislavou a Vídní byla tehdy zřízena pevná trasa sloužící pro výměnu zpravodajství mezi OIRT a EBU, mezi Intervizí a Eurovizí. Veřejnoprávní ORF touto cestou každý den zaznamenávala zpravodajskou výměnu OIRT v 16 hodin, z níž pak výběr předávala do výměny EBU v 17 hodin. Technici v Bratislavě zřejmě do této trasy zapojili signál z „garáží“ z Prahy, rakouská ORF ve večerních zprávách část tohoto přenosu jako zpravodajský šot odvysílala. Byla to však výjimka, neboť šlo svým způsobem o ilegální či pololegální vysílání a rakouská televize od dalšího vysílání záběrů z „garáží“ upustila. Zmínka o SAT může mít

Při dalším jednání se zástupci vedení odboráři částečně uspěli v tom, že získali slib na odvysílání své rezoluce ve večerním zpravodajství. S pokračující debatou se nálada shromáždění radikalizovala v tom smyslu, že se objevily požadavky na odstoupení vlády, demisi vedení KSČ, a také na zorganizování přímých přenosů z Václavského náměstí.

Ve středu 22. listopadu se shromáždění v garážích sešlo už v osm hodin ráno. Vyslovalo nespokojenost se způsobem, jakým Televizní noviny informovaly veřejnost o událostech v Praze, a jak citovaly prohlášení pracovníků ČST. Přítomní shrnuli své požadavky do několika bodů⁴³ a v deset hodin dopoledne se jejich pověření zástupci sešli s delegací vedení ČST. S osmi zástupci z „garáží“ jednali náměstek ústředního ředitele, výrobní ředitel, šéf techniky, zástupce sekretariátu ředitele a šéfredaktor mládežnické redakce. Přestože vedení ČST nebylo schopno dát na místě na předložené požadavky jasnou odpověď, zástupcům pracovníků ČST se podařilo vynutit souhlas s výjezdem přenosových vozů na Václavské náměstí.

První přenosy z Václavského náměstí – případ Štěpán v ČKD

Hlavním nátlakovým argumentem revoltujících pracovníků byla hrozba stávky, které se vedení ČST snažilo vyhnout při vědomí toho, že vypnutí televizního programu by jen přililo olej do ohně výbušné a nepřehledné situace. Ve středu 22. listopadu tedy začalo vedení manévrovat a nabízelo drobné ústupky, které mělo hrozbu stávky odvrátit. Tak se dá vysvětlit souhlas s výjezdem přenosové techniky na Václavské náměstí a souhlas s tím, že přenos se

návaznost na vysílání satelitního programu 3SAT, na jehož vysílání se podílejí tři německy mluvící televize – ZDF, ORF a SRG.

Bulletin OF se na druhé straně vůbec nezmiňuje o tom, že od pondělka 20. listopadu se do Prahy z Německa přesunula téměř všechna světová televizní média, která deset dnů před tím informovala o pádu Berlínské zdi. ČST a Telexport těmto štábům poskytovaly požadované služby, pro zahraniční zpravodaje se vyhradilo studio Jezerka v Nuslích, odkud probíhaly tzv. unilaterály – přímé přenosy zpravodajů do jejich domovských stanic. Česká vláda příjezdu zahraničních televizních štábů a zpravodajů do Československa nebránila. Později byly příspěvky zahraničních zpravodajů uchované v archivu studia Na Jezerce využity pro tvorbu dokumentu „Jak nás viděl svět“, který je uložen v archivu ČT a při listopadových výročích se příležitostně reprizuje.

Další dodatečné vzpomínky na průběh událostí v ČST v listopadu 1989 přinesly interní informační bulletiny ČT Info v roce 1999 (čísla 10-12). Některé zprávy o listopadovém vysílání jsou obsaženy v ČT Info – listopad 1994.

⁴³ V bodu 34 informačního bulletinu Garáž OF ČST jsou uvedeny takto: „a) zveřejnění nejdůležitějších petic a prohlášení studentů, divadelníků, OF, výtvarníků, pana kardinála Tomáška nár. um. Rudolfa Hrušínského, b) objektivní zpravodajství z Prahy, c) odvysílání záběrů FAMU ze 17. 11. 89 z Nár. třídy, d) informovat pravdivě o reakci zahraničního tisku na dění v ČSSR. Pokud se tak nestane, nastoupí ČST dne 27. 11. 89 do stávky.“ (OF ČST, 1989)

dostane do odpoledního, ne příliš sledovaného vysílání mládežnického magazínu Kontakt na druhém programu ČST.⁴⁴

Skutečně, v průběhu odpoledne se v průběhu prvních sedmdesáti minut živého vysílání pořadu Kontakt objevily čtyři asi dvouminutové vstupy z Václavského náměstí s účastníky demonstrace. Samotná demonstrace tvořila jen kulisu těchto rozhovorů, aniž měli diváci možnost seznámit se s řečníky a jejich projevy pronášenými z balkonu budovy Melantricha. Podrobný popis vysílání, včetně násilného přerušení rozhovoru, v němž dva dělníci vzpomínali na Pražské jaro 1968 a obvinili režim, že veřejnosti lže⁴⁵, popsal například zvukař Jiří Gasiorovič v interním bulletinu ČT Info v prosinci 1999⁴⁶.

O den později, na čtvrtěčním shromáždění v garážích 23. listopadu se konstatovalo, že vedení splnilo požadavky pracujících ČST jen částečně. Spolu s novou hrozbou stávky zdejší shromáždění znovu formulovalo a zdůraznilo své požadavky: vysílat z Václavského náměstí celý průběh demonstrace od 16:00 do 18:00, nikoli jen nějaké rozhovory, a dále zařadit do vysílání dokument FAMU o průběhu demonstrace 17. 11. 1989. Přesto se přímý přenos z Václavského náměstí jako celek ve čtvrtek ještě nekonal. Vysílání z odpolední demonstrace se omezilo na krátké přímé vstupy a rozhovory, převážně se známými osobnostmi kulturního života, tentokrát bez cenzurních zásahů z Kavčích horách. Stálý tlak na vedení ČST však přinesl „garážím“ další úspěch. Jejich zástupci kritizující zpravodajství Televizních novin dostali možnost podílet se editorsky na jeho přípravě.

⁴⁴ Studio Kontakt bylo pásmo pořadů pro mládež, moderované živě ze studia, kterým zahajoval své odpolední vysílání druhý program ČST v 15:30. V roce 1989 se vysílal zpravidla třikrát týdně, v pondělí, ve středu a v pátek.

⁴⁵ Muž, který se představil jako Honza Lexa z Inženýrských a průmyslových staveb, dvacet let člen KSČ, na otázku reportéra odpověděl: „*Tak jak to bylo za Dubčeka, za vlády Smrkovského, tak bych si to představoval i teď. Všechno je to obráceně, než má být. Dneska Rudé právo uveřejnilo to, že studenti napadli milici tyčí, klacky, holemi. A rakouská televize, když jsem byl doma v jižních Čechách u maminky, vysílala pravý opak. Podle toho, co jsem viděl ze záznamu, jim dávali k nohám kytice a za štíty kytice, ale že by tam byly hole, to tedy vidět nebylo. Už nám zase lžou.* (dále emocionálně, se zvýšeným hlasem) *My nejsme žádné loutky, my jsme jenom lidi. Nás nemůžou pořád vodit na provázku.*“ Záznam vystoupení je zařazen v dokumentu České televize z roku 2007 „Poprvé“. Dokument je dostupný na WWW ČT < <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10166650926-poprve/20756226867> > [20.8.2011]

⁴⁶ „...během prvních sedmdesáti minut byly odvysílány čtyři většinou dvouminutové přímé vstupy: úvodní slovo redaktora Josefa Morávka, Hrabovského popis situace na Václavském náměstí, rozhovor redaktora Petra Uhlíka s pražskými herci. Ve čtvrtém živém vstupu zpovídáný účastník manifestace pochválil politiku Pražského jara, a jak jsme měli možnost vidět nedávno v pořadu Sametová noc, – byl živý vstup odstřižen... Po chvíli se na televizní obrazovce objevila rozpačitá Libuše Kotherová se slovy: *Slyšela jsem jenom první část odpovědi dotyčného, který odpovídal našemu reportérovi, ale musíme vám všem u obrazovek říci, že všichni pracovníci, kteří vysíláme, se s tímto stanoviskem neztotožňujeme. proto prozatím přenos přerušujeme. Prozatím.*“ Listopad '89 (III.) Ad Studio Kontakt 22. 11. 1989. Interní bulletin ČT Info 12/1999, str. 11.

Jestliže čtvrtetní zpravodajství ČST opět rozšířilo „zónu povoleného“, stalo se tak nejen díky rostoucímu tlaku veřejnosti protestující na náměstích velkých měst i před televizními budovami na Kavčích horách,⁴⁷ ale také díky přítomnosti „pověřených pracovníků ČST“ nominovaných „garážemi“ v redakci Televizních novin⁴⁸. Kromě toho se ve čtvrtek 23. listopadu změnilo postavení Československé televize a Československého rozhlasu v tom smyslu, že po téměř dvacetiletém podřízení těchto státních médií aparátu KSČ byla předána odpovědnost za jejich provoz oficiálnímu zřizovateli, tj. předsednictvu vlády, jmenovitě jejímu místopředsedovi Matěji Lúčanovi.⁴⁹

Zatímco ústřední ředitel Libor Batrla ještě v pondělí projednával vzniklou situaci v budově ÚV KSČ, kde zasedalo předsednictvo ÚV KSČ, ve čtvrtek již jednal s místopředsedou vlády Lúčanem. O výsledcích svého jednání pak promluvil večer v Televizních novinách, kde nejprve dementoval informaci o tom, že ho ve vedení Matěj Lúčan nahradil: *„Jsou to dezinformace. Není to pravda, dále řídím Československou televizi.“* O jednání dále řekl: *„Vláda Československé socialistické republiky, která přímo řídí Československou televizi, uložila této státní instituci a jejímu ústřednímu řediteli, aby zabezpečil její komplexní a bezporuchový chod a plnění úkolů, které z jejího poslání vyplývají. Jako ústřední ředitel jsem povinen plnit základní úkoly, vyplývající ze zabezpečení chodu tohoto důležitého hromadného sdělovacího prostředku. Proto jsem požádal své spolupracovníky o disciplinované plnění úkolů a zabezpečení maximální objektivit ve vysílání televize. A pokud jde o obsazení televize Bezpečností, není to pravda. Požádal jsem jen o výpomoc Obvodní oddělení SNB v Praze 4 při ostraze vchodů, kterými se do televize snaží vstoupit různí lidé, kteří s televizí ani s programem nemají nic společného.“*⁵⁰

⁴⁷ Několik stovek studentů a občanů přišlo demonstrovat na Kavčí hory proti neobjektivnímu televiznímu zpravodajství. Došlo zde k setkání s pracovníky Ústřední redakce Televizních novin, které se v obrazové podobě komentované ze studia redaktorem Jiřím Vaníčkem dostalo do večerního vysílání TN. (Šámal, 1990 str. 52)

⁴⁸ Garáž OF ČST číslo 8 to popisuje takto: *„Od 18:00 do 22:30 hod. provádí skupina pověřených pracovníků ČST kontrolu a dozor nad přípravou televizního zpravodajství. Jsou sledovány redaktorské a střihačské práce. Do velínu OTN jsme šéfredaktorem ÚRT nebyli vpuštěni s odůvodněním, že odmítl i přítomnost pracovníků FÚTI...“*

⁴⁹ Viz též Svobodné slovo 24. 11.1989 „Televize v rukou vlády?“, autor Mirka Spáčilová: *„Ústřední ředitel ČST L. Batrla, který se po schválení rezoluce (aktivu komunistů v ČST žádající odstraňování chyb a kádrové změny v KSČ - pozn. mš) vrátil z jednání s M. Lúčanem, odmítl zveřejnit její znění v televizi a oznámil, že vysílání začíná řídit přímo vláda.(...) Před půl čtvrtou: zákaz přímých přenosů platí, nicméně do centra vyjely dva dvoukamerové vozy a podle toho, jak bude vypadat zpravodajský materiál v Televizních novinách, rozhodnou s konečnou platností zaměstnanci ČST o důvěře vůči svému vedení. V každém případě: dnes v osm opět v garážích; pokud TN nesplnily představy, vstoupí televize do stávk.“*

⁵⁰ Viz (Šámal, 1990 str. 51) (Dvořák, 1999 str. 28)

Přítomnost delegace revoltujících televizních pracovníků ve zpravodajské redakci nemohla nemít vliv na konečnou podobu Televizních novin. Oponentura zástupců „garáže“ měla své limity, jak ukazuje zmínka o tom, že „*Do velínu OTN jsme šéfredaktorem ÚRTN nebyli vpuštěni s odůvodněním, že odmítl přítomnost i pracovníků FÚTI.*“ (OF, 1989 str. 8) Podle jiného svědectví šéfredaktor odmítl s „garážemi“ vyjednávat, zástupce šéfredaktora Martin Švehla jim však vyhradil místnost a zajistil kontakt s redaktory (Dvořák, 1999 str. 42).

Televizní noviny ve čtvrtek ještě začínaly oficiálním setkáním generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše s horníky, ale obrazová zpráva z Václavského náměstí již podala základní informaci o tom, že se zde shromáždilo „*dvě stě tisíc lidí všech věkových kategorií, kteří přišli, jak nám sami řekli, podpořit požadavky stávkujících studentů.*“ Komentář sice ještě jednotlivé řečníky nejmenoval, obsah jejich projevů však popisoval slovy: „*Většinou kritizovali přístup nejvyšších stranických funkcionářů k současné vnitropolitické situaci a vyslovovali požadavek neprodleného řešení dlouho přetrvávajících problémů, včetně různých kádrových změn. Shromáždění byli také seznámeni s programem Občanského fóra.*“ (Dvořák, 1999 str. 26) Svým způsobem převratným se tady stal způsob informování o návštěvě vedoucího tajemníka Městského výboru KSČ Miroslava Štěpána ve vysočanském závodě ČKD Lokomotivka, který vypovídá mnohé o postupné emancipaci médií směrem k nezávislosti v průběhu kritického listopadového týdne.

Miroslav Štěpán navštívil ve čtvrtek 23. listopadu pražskou továrnu ČKD Lokomotivka a promluvil zde ke shromážděným dělníkům. Návštěva ČKD byla součástí jeho politické aktivity před nadcházejícím plenárním zasedáním ÚV KSČ, kterou se snažil vytvořit dojem politika, jenž má podporu v širokých vrstvách společnosti. Namísto očekávaného potlesku se však Štěpánův projev v ČKD setkal s projevy nesouhlasu, s pískáním a skandováním hesel. Součástí Štěpánovy kampaně byla i návštěva Františka kardinála Tomáška den před tím, ve středu 22. listopadu. Středeční Televizní noviny vysílaly šot z této návštěvy sestříhaný tak, jakoby mezi Miroslavem Štěpánem a kardinálem Tomáškem došlo k oboustrannému srozumění, přestože – jak se později ukázalo – setkání mělo poněkud jiný charakter a kardinál Tomášek se proti způsobu televizní prezentace veřejně ohradil.⁵¹

Jestliže ve středu redaktori TN pracovali ještě podle dříve zavedených schémat a pravidel, vycházejících vstříc požadavkům vládnoucí moci a jejím představitelům, pak ve čtvrtek

⁵¹ Proti způsobu sestříhání a proti komentáři reportáže kardinál Tomášek později protestoval, neboť toto setkání nepovažoval „*za ten dialog, po němž léta volal.*“ (OF, 1989 str. 8)

reportáž Televizních novin se již pokusila podat veřejnosti svědectví o neúspěchu Štěpánovy mise, při níž se snažil získat dělníky na svou stranu. Co se změnilo, že televizní zpravodajství již nepřistoupilo na zkreslování skutečnosti a dalo prostor – zpočátku jen částečně – pravdivému zobrazení reality v souvislostech? Zcela určitě zde působilo veřejné volání po objektivitě televizního zpravodajství, které prostřednictvím přítomnosti delegátů „garáže“ v ÚRTN získalo na důrazu. Můžeme rovněž spekulovat o posunu v politickém uvažování odpovědných pracovníků ÚRTN, kteří pochopili, že Štěpán zatížený odpovědností za policejní zákrok na Národní třídě se zdiskreditoval natolik, že nepříznivé zprávy o jeho vystoupení v ČKD jim nikdo z vedení KSČ a státu nebude vyčítat.

Ať už byly důvody jakékoli, „vypískání Štěpána“ se stalo zpravodajskou událostí čtvrtka, kterou exkluzivně zprostředkovalo televizní zpravodajství, i když mělo jinou podobu, než jaká se dnes objevuje v historických dokumentech nebo záznamech videa na YouTube.⁵²

V televizní reportáži se totiž neobjevila ona závěrečná část projevu, v níž po větě, že „o prezidentech nebudou rozhodovat děti“ následoval pískot a skandování, které Štěpánův projev ukončilo.⁵³ Nicméně ve vysílané sestřižené verzi je na jednom místě Štěpánův projev přerušen voláním po demisi, zpočátku ještě neadresně.⁵⁴ Divák se tedy mohl dozvědět, že přijetí Štěpánova projevu nebylo přátelské. Kromě toho fakt vypískání se objevil v rozhovoru s jedním „protirevolučním“ účastníkem shromáždění: *„Myslím si, že nějakou stávkou nic nedosáhneme: tady jsem nesouhlasil, když třeba tady lidi doslova vypískali prvního tajemníka. Měli ho nechat říci názor a potom teprve reagovat.“*⁵⁵ Zpráva o tom, že „v ČKD

⁵² Miroslav Štěpán tehdy prohlásil „V žádné zemi, ani v rozvojové, ani v socialistické, ani v kapitalistické neexistuje to, aby patnáctileté děti určovaly, kdy má odejít prezident, nebo kdy má přijít a kdo jím má být,“ na což reagovalo shromáždění pískotem a skandováním „Nejsme děti.“ Video dostupné na WWW: <http://www.youtube.com/watch?v=YZuCECah6-w> [20.9.2012].

⁵³ „Sama potupná scéna vypískání se ve zprávě ještě neobjevila a nevydařený státníkův pokus o projev k lidu byl nepříliš obratně sestřižen tak, že působil souvisle a věcně. Na jednu straně tedy šlo o další zpracování události tak, aby to nejpodstatnější z ní vypadlo a celkový význam byl zastřen. Na straně druhé však v reportáži nechyběly názory účastníků shromáždění, kdy sám akt vypískání byl přímo pojmenován.“ (Šámal, 1990 str. 53)

⁵⁴ Plný text sestřihu Štěpánova vystoupení: „My jsme teď měli zasedání předsednictva Městského výboru strany a hodnotili jsme situaci v Praze. Hodnotíme ji jako velmi naléhavou. Každý krok, který bude podniknut a udělán, bude sledovat to, aby věci napomohly socialismu, tomu, aby každý poctivý hlas a dobrá práce byla doceněna. Aby každý návrh, ať už přichází odkudkoliv a je poctivě myšlen, byl nejen vyslyšen, ale využit a uplatněn. Na zítřejším zasedání ústředního výboru strany jistě budou projednány nejen hodnocení, hodnocení jsme už měli dost, ale bude také projednán konkrétní akční program na nejbližší období, ale také musí být kádrové změny. Ale co chci také říci... **(zde projev přerušilo skandování "Demisi, demisi!")**... I demise a takové další věci mohou a musí třeba být, ale podstata je: bavme se, co bude zítra, pozítří.“ (Dvořák, 1999 str. 27)

⁵⁵ Celý blok rozhovorů s dělníky, který názorně dokumentuje snahu prezentovat rozmanitost názorového spektra, měl toto znění: „Tady se teď vyhrtila taková situace, že se mají vyřešit věci, které se léty nahromadily. Myslím, že by bylo třeba, aby byla koaliční vláda, svobodné odbory a svobodné volby * Řešení: v továrnách dělat, řešit problémy a studenti skončit se stávkou. V každém případě zůstat na pozici socialismu a s řešením problémů počkat, jaké bude stanovisko ústředního výboru v pátek. * Myslím si, že nějakou stávkou nic nedosáhneme: tady

vypískali Štěpána“ se okamžitě rozšířila ve veřejnosti rychlostí blesku.⁵⁶ Dosavadní tabu, které chránilo funkcionáře KSČ a vládní představitele před jakoukoli kritikou, padlo.

Na způsobu informování o Štěpánově projevu v ČKD je možné demonstrovat rozdílnost postojů jednotlivých médií k překonávání dosavadních bariér autocenzury, jakož i rozdílné tempo procesu směřujícího k nezávislosti médií, v němž od čtvrtka začala hrát prim Československá televize. Například zpráva Lidové demokracie v pátek 24. listopadu pod titulkem „M. Štěpán v ČKD Lokomotivka“ při běžném čtení nevyvolává žádný dojem mimořádné události. Reprodukuje některé myšlenky Štěpánova projevu, zcela zamlčuje fakt, že shromáždění dělníků reagovalo na Štěpánův projev pískotem a skandováním hesla „demisi“ (Dokumentace, 1990 str. 407).⁵⁷

Rovněž Československý rozhlas zamlčel ve čtvrtčním večerním zpravodajství to, co se odehrálo odpoledne v ČKD Lokomotivka, sestřih projevu byl prost jakýchkoli odmítavých reakcí. Zprávu o Štěpánově fiasku v ČKD rozhlas vysílal až v pátek večer poté, co vedení ÚV KSČ na plenárním zasedání podalo demisi a bylo zřejmé, že už obavy z nějakého postihu nejsou na místě.⁵⁸

Srovnáme-li aktivitu Československého rozhlasu v uvedených listopadových dnech s vysíláním Československé televize, je zřejmé, že vedení Československého rozhlasu mělo rozhlasové vysílání v podstatě až do generální stávky a do rozpadu mocenské struktury KSČ pod kontrolou. Také v Československém rozhlasu došlo k internímu vzbouření personálu,

*jsem nesouhlasil, když třeba tady lidi doslova vypískali prvního tajemníka. Měli ho nechat říci názor a potom teprve reagovat. Ale on takhle odešel a nic jsme se nedozvěděli. * Myslím, že nedochází k žádnému dialogu jenom na ulici. Ne, že nás vedou děti. To, že se do toho přimíchali i děti ze středních škol, to se nemělo stát, to je nedopatření. Ale podívejte se. Na jedné straně slyším ty takzvané děti, ale to jsou studenti vysokých škol, kteří mají stanovisko zformované velice dobře a vědí, za čím jdou. Kdežto když jsem si otevřel televizi a promluvil ten, kdo mne má vést, najednou jsem zjistil, že nemá žádné stanovisko ujasněné zformované, a že neustále fráze, fráze, fráze.“ (Dvořák, 1999 str. 28)*

⁵⁶ Michal Horáček v knize „Jak pukaly ledy“ svoji zkušenost popisuje takto: „pátek 24. listopadu, 01:10 (...) Telefonováním s Michalem jsem vzbudil manželku. „V televizi dnes mluvil generál Václavík, bylo to hustý,“ povídá. „Ukazovali taky Štěpána, jak mluví k dělníkům v ČKD.“ „A co?“ „Nic. Vypískali ho.“ „Cože?“ „Vypískali“ „A to bylo v televizi?“ „Jak jinak bych to věděla? Copak můžu někam chodit, když jsi pořád pryč?“ (Horáček, 1990 str. 111)

⁵⁷ Zpravodajství LD uvedenou větu reprodukovalo v této „učesané“ verzi: „V žádné zemi – v socialistické ani v kapitalistické – neexistuje, aby se **emotivně, bez střízlivého posouzení rozhodovalo, kdo a kdy má odejít z nejvyšších funkcí.**“ Tedy bez uvedení „patnáctiletých dětí“ a „prezidenta“ v původním znění: „V žádné zemi, ani rozvojové, ani v socialistické, ani v kapitalistické neexistuje to, aby **patnáctileté děti určovaly, kdy má odejít prezident, nebo kdy má přijít a kdo jím má být,**“ (zvýraznil mš)

⁵⁸ Viz svědectví z roku 2004 Pavla Štangla, tehdejšího přenosového technika rozhlasu: „Například zpráva o tom, že byl Miroslav Štěpán vypískán z ČKD, se směla vysílat až se zpožděním (...) vysílala se tedy až v pátek 24. listopadu 1989.“ Citace z webové stránky „Boj o sedmou velmoc“ Dostupné z WWW <http://www.rozhlas.cz/17listopad/zvukovyarchiv/_zprava/648905> [21.10.2012]

ovšem Občanské fórum se zde konstituovalo mimo budovu, na shromáždění v Divadle hudby až ve čtvrtek 23. listopadu, a jeho vliv na vysílání byl oproti ČST jen okrajový a zpožděný. Hlavním zdrojem rozhlasových informací o situaci v Praze bylo živé odpolední vysílání pro mládež Mikroforum, které již od pondělka reagovalo na stávkou studentů a probíhající události. Reportérské vstupy z Václavského náměstí zařadil Československý rozhlas do vysílání až ve čtvrtek, jeden den po Československé televizi. Tento přenos však probíhal podle pokynů ústředního ředitele Karla Kvapila⁵⁹, který zakázal, aby se v komentáři objevilo jméno Václav Havel.⁶⁰ Občanské fórum Československého rozhlasu se prosadilo do vysílání až po generální stávce. Na shromáždění zaměstnanců 29. listopadu, na kterém vyvrcholila nespokojenost zaměstnanců s vedením ČSRo, převládlo mínění, že „rozhlas v revolučních dnech jako sdělovací prostředek selhal.“ (Český rozhlas, 2003 str. 408)

Čtvrtek 23. listopadu se stal další etapou proměny zpravodajství Československé televize směrem k nezávislému, nepředpojatému a komplexnímu informování o událostech doma i ve světě, což veřejnost nemohla nezaznamenat. Právě od čtvrtka 23. listopadu se ČST zbavila nálepky sloganu „Československá televize lže, jako když Rudé právo tiskne.“ Nicméně stále ještě nebylo rozhodnuto, zda tento proces bude nezvratný.

Hrozba ozbrojeného zásahu

Ve čtvrtek 23. listopadu se objevily signály o tom, že vláda zvažuje použití síly proti revoltujícím zaměstnancům ČST. Oficiální webové stránky České televize uvádějí, že „v noci na čtvrtek 23. listopadu byl areál Kavčích hor obsazen pohotovostním plukem SNB. Ten však byl v průběhu dne po velmi tvrdých protestech zaměstnanců ČST stažen. I tak protestujícím pracovníkům hrozilo vážné nebezpečí od příslušníků VB, armády i Lidových milic, kteří byli již dříve rozmístěni v některých prostorách Kavčích hor.“⁶¹ Kronikář televizní historie Daniel Růžička k této informaci dodává, že se v televizních budovách objevili také vojáci ČSLA a

⁵⁹ Karel Kvapil byl jmenován do funkce 1. července 1989, byl zetěm člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy FS ČSSR Aloise Indry.

⁶⁰ „Československá televize vysílá první živé přenosy z demonstrací v Praze 22. listopadu. Rozhlas se oficiálně připojuje den poté, ovšem redaktor měl zakázáno ve zprávě zmínit jméno Václava Havla. Nařídil to přímo ústřední ředitel rozhlasu, jak o tom svědčí unikátní záznam komunikace mezi vysílacím pracovištěm na Vinohradech a přenosovým vozem na Václavském náměstí: Vysílací pracoviště: "Je to jasný?!" Přenosový vůz: "Jednou, jednou..." Vysílací pracoviště: "...může, nesmí mluvit o Havlovi, jinak může vstoupit." Přenosový vůz: "Jo, rozumím. ... Nesmíš mluvit o Havlovi." "O chvíli později je nařízení generálního ředitele důsledně opakováno: Vysílací pracoviště: "Je to rozhodnutí ředitele, je to rozhodnutí ředitele!" Redaktor skutečně ve zprávě Havlovo jméno vynechává". Citace z webové stránky „Boj o sedmou velmoc“ Dostupné z WWW <http://www.rozhlas.cz/17listopad/zvukovyarchiv/_zprava/648905> [21.10.2012]

⁶¹ Citováno z tematické webové stránky ČT Historie – listopad 1989. Dostupné z WWW <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/listopad-1989/>>

mimotelevizní milicionáři, což ovšem kromě pamětnických vzpomínek není jinými zdroji zcela doloženo.⁶² Ve svém televizním vystoupení ústřední ředitel Libor Batrla přiznal pouze přítomnost řadových policistů jako „výpomoc Obvodního oddělení SNB v Praze 4 při ostraze vchodů.“⁶³

Nicméně jak ze zachovaných dokumentů vyplývá, ve čtvrtek 23. listopadu odpoledne byla vyhlášena akce „VLNA“, což byl krycí název pro převzetí kontroly nad vysíláním rozhlasu a televize ministerstvem vnitra v případě krizových situací. Sborník Securitas Imperii č. 6/I vydaný v roce 2000 Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismus PČR kromě toho, že shromáždil metodické pokyny a prováděcí dokumenty pro akci „VLNA“ z let 1977-1979, včetně jejich aktualizace z roku 1989, publikuje tři dochované dokumenty Federálního ministerstva vnitra z listopadu 1989.⁶⁴

První dva nesou datum 23. listopadu. Jeden z nich oznamuje zaslání „novelizovaných projektů akce VLNA“ v příloze dokumentu. Ve druhém se oznamuje, že *„Dnešního dne ve 13:00 hod. byla vyhlášena ÚOS (Ústřední operační středisko FMV) akce „VLNA“ v plném rozsahu do odvolání pro oblasti Prahy a Středočeského kraje.“* Třetí dokument má datum 28. listopadu a Ústřední operační středisko v něm oznamuje *„S okamžitou platností ruším vyhlášenou akci VLNA 1, 2, 3 v plném rozsahu.“* Akce „VLNA“ tudíž byla odvolána okamžitě po generální stávce⁶⁵, a dodnes není zcela jasné, do jaké míry se rozvinula, a zda a v jak velkém rozsahu by se na silové akci proti vysílání rozhlasu a televize podílela armáda.

⁶² Publikováno v interním bulletinu ČT Info 11/1999, str. 17. „Listopad '89 Pod dohledem Bezpečnosti“ značkou (dr). Nicméně přítomnost vojáků ČSLA dosud nebyla z jiných zdrojů potvrzena. Přítomnost milicionářů mohla mít návaznost na informace o akci probíhající v noci z úterý 21. na středu 22. listopadu, při které bylo na základě pokynu velitele Lidových milicí Miroslava Nováka svezeno do Prahy pět tisíc milicionářů z českých krajů a z jižní Moravy. Ti však žádnou akci nepodnikli, ve středu byli odvoláni, a jejich přítomnost v budovách ČST není – kromě vzpomínek pamětníků – doložena. Libor Batrla ve svém čtvrtletním televizním vystoupení uvedl, že na jeho žádost obvodní správa VB Prahy 4 vyslala do ČST jako „výpomoc.“ 24 příslušníků VB.

⁶³ Mirka Spáčilová popsala čtvrtletní situaci na Kavčím horách takto:

„Zástupce všech televizních profesí včetně převažujících dělníků přišla podpořit delegace SČDU; do garáží se za ztížených podmínek dostala jen malá část (mj. Věra Chytilová, Jana Brejchová, Marta Vančurová, Zdeněk Troška), několik desítek umělců a studentů zůstalo spořádaně před areálem. Technický ředitel ing. Pružina je požádal o klid k práci a sdělil jim, že vedení ČST právě jedná s vládou. (...) Delegace uměleckého svazu opouštěla Kavčí hory už za přítomnosti Bezpečnosti.“ Televize v rukou vlády? Svobodné slovo 24. 11. 1989.

⁶⁴ Plán „bezpečnostních opatření k ochraně živého vysílání Československého rozhlasu a Československé televize“ s krycím názvem „Vlna“, včetně uvedeného rozhodnutí z 23. listopadu, popisuje publikace Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Securitas Imperii 6/1 (Žáček, 2000 str. 220). Dostupné také na WWW: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/police/udv/securita/sbornik6/secur6_1.pdf> (strany 220-248) [14.9.2012].

⁶⁵ V době, kdy ČST vysílala přenosy z letenské pláně, televizní technici zjišťovali na vysílačích, zda jejich vysílání jde do éteru bez problémů. Dostalo se jim informace: „Přišel sem člověk v civilu, legitimoval se vnitřnou průkazkou a sedí u telefonu“. Na dotaz techniků, co by obsluha vysílače dělala, kdyby jim ten člověk

Je možné, že příprava zásahu proti vysílání rozhlasu a televize probíhala na více úrovních a bez větší koordinace. Například pohotovostní jednotka VB – jak uvádí bulletin OF Garáž i současná webová stránka ČT – vstoupila do budovy ČST ještě před vyhlášením akce VLNA, údajně na žádost ústředního ředitele Libora Batrly. Při zasedání ÚV KSČ v pátek 24. listopadu byl jedním z nejhorlivějších zastánců zásahu proti svobodnému rozhlasovému a televiznímu vysílání ministr obrany Milán Václavík a nepřímo se k tomuto zásahu nabízel. Je vysoce pravděpodobné, že podrobnosti příprav silového zásahu proti médiím – vzhledem k následnému zemetání stop – asi nikdy nebudou podrobně zdokumentovány, nicméně fakt vyhlášení akce VLNA je nepopíratelný. Hrozba ozbrojeného zásahu proti médiím byla tedy reálná.

Přímé přenosy z Letné ve dnech 25.-26. listopadu

Zasedání ÚV KSČ 24. listopadu

Rozhodnout o tom, jak bude vládnoucí režim reagovat na probíhající události, se mělo na mimořádném zasedání ústředního výboru KSČ, které se konalo v pátek 24. listopadu v budově Vysoké školy politické ÚV KSČ ve Vokovicích. Situace v médiích a především v Československé televizi byla častým námětem zdejších diskusních příspěvků.⁶⁶ Jejich obsah odráží bezradnost tehdejší politické elity při konfrontaci s reálnými problémy společnosti a s požadavky masového opozičního hnutí. Při návrzích, jak dostat zpět kontrolu nad vysíláním Československé televize, se střetávaly dva přístupy. Jeden volal po použití síly (ministr obrany Milán Václavík, Vasil Bílak, Miroslav Zavádil), jiní členové ÚV KSČ doporučovali politické řešení (Josef Říman, Lubomír Štrougal, Ondrej Šaling a další).

Svým způsobem poučná byla debata o tom, kdo z mocenských struktur vlastně za rozhlas a televizi odpovídá, a kdo by tedy měl rebelii pracovníků ČST potlačit. Když jeden z členů ÚV KSČ, Vladimír Herman, se dotázal předsedy federální vlády Ladislava Adamce, proč nezajistí, „*aby tyto prostředky nepracovaly proti straně, proti socialismu, ale naopak v jejich prospěch?*“ Adamec odpověděl: „*...musím vás zklamat, Československá televize je řízena federální vládou pouze rozpočtem, konkrétní praktické řízení provádí ústřední výbor, konkrétně soudruh tajemník Fojtík a oddělení.*“

přikázal vypnout vysílání, dostali prý odpověď: „Co bychom mohli dělat, asi bychom to vypnuli.“ Jenomže telefon zůstal němý, žádný příkaz nepřišel a uvedený muž později z vysílače odešel. Zachyceno z ústního podání pamětníka – zaměstnance ČST.

⁶⁶ Stenografický záznam průběhu zasedání byl zveřejněn v publikaci *Poslední hurá*, nakladatelství CESTY, Praha 1992 (*Poslední hurá*, 1992).

To vyprovokovalo Vasila Bílaka k replice „*Politicky, ideologicky sa riadila televízia z ÚV, ale je ohrozená republika, je ohrozený socialistický štát, vláda je mocenský orgán a vláda nemôže povedať, nech si to tam rieši oddelenie oznamovacích prostriedkov.*“ Tehdejší místopředseda federální vlády Matej Lúčan, kterému sice ze zákona formálně ústřední média podléhala, ale který je však až do listopadu 1989 nikdy neřídil⁶⁷, se snažil vysvětlit, že dělá, co může, a že „*máme pripravený variant... všetko bude závisieť od toho, jako se věci budú vyvíjať ďalej*“ (zřejmě akci VLNA). Miroslav Zavadil v dalším příspěvku varoval: „*na nás se hrne kontrarevoluce a tady si budeme vykládat, kdo co, na jakou kompetenci, kdo co může, nebo nemůže....Jde o naši existenci, o naše životy, o tuto komunistickou stranu, o socialismus. Tak jednejme.*“

Nato se ozval Jan Fojtík, který odmítl jakýkoli pokus „*svalovat na mě vinu za to, jak jsou řízeny ideologické prostředky... Ještě než jsme vyhlásili přestavbu, ještě než to, co se odehrávalo v Moskvě, u nás byl ten systém, vést politicky prostřednictvím kádřů, komunistů, spolehlivých kádřů, pravidelně dávat informace a dávat směrnice na základě předsednictev ÚV KSČ. Musím říci, že to fungovalo.*“ (Poslední hurá, 1992 stránky 59-62) Svým vystoupením Jan Fojtík vlastně potvrdil, že to byla KSČ, nikoli vláda, která kontrolovala a vedla média. A bylo paradoxní, že v okamžiku, kdy za toto vedení měla KSČ převzít odpovědnost, snažila se ji svalit na vládu.

Přestože ministr obrany Milán Václavík navrhoval silové řešení („*Já nevolám tady po žádném krveprolití, já navrhuji, aby jednoznačně byla přijata opatření ke sdělovacím prostředkům. Jakákoli, jestliže ne po dobrém, tak po zlém, ale tyto sdělovací prostředky jim vzít z rukou.*“) (Poslední hurá, 1992 str. 70), mimořádné plénum ÚV KSČ se nakonec rozhodlo pro politické řešení, spojené s rezignací starého a volbou nového vedení KSČ.

V pátek se splnil další požadavek „garáží“. Večer po osmé hodině ČST odvysílala sestřih materiálů FAMU o brutálním zásahu bezpečnostních sil proti demonstrantům na Národní.

⁶⁷ Ve čtvrtek 23. listopadu se na Kavčích horách sešel aktiv delegátů konference KSČ, který přijal nové, a radikálně kritické stanovisko k událostem a k současnému vedení KSČ. Delegáti požadovali od ústředního ředitele Libora Batrlu, aby se jejich rezoluce vysílala ve večerním zpravodajství Televizních novin. Když to Batrla odmítl, někteří z delegátů začali argumentovat tím, že KSČ je vedoucí silou ve společnosti, a proto Batrla musí hlas KSČ poslechnout. Na to jim Batrla odpověděl: Mne už strana neřídí, od včerejška podléhám vládě a jejímu místopředsedovi Lúčanovi. Tolik osobní svědectví získané autorem od účastníka aktivu, které se shoduje se zprávou v deníku Svobodné slovo 24. 11.1989 „Televize v rukou vlády?“, autor Mirka Spáčilová: „Ústřední ředitel ČST L. Batrla, který se po schválení rezoluce vrátil z jednání s M. Lúčanem, odmítl zveřejnit její znění v televizi a oznámil, že vysílání začíná řídit přímo vláda.“

Nicméně odpolední přenos z demonstrace na Václavském náměstí, na které se den předtím odvážili promluvit i představitelé stran Národní fronty Jan Škoda a Richard Sacher, a na níž v pátek vystoupil symbol poraženého Pražského jara 1968 Alexander Dubček, se do vysílání opět nedostal. Přenosová technika však byla v ulicích a kromě toho se na Pražském hradě připravoval předem plánovaný sobotní přímý přenos z oslavy kanonizace svaté Anežky. Bulletin Garáž OF ČST k popisu pátečního odpoledne přidává poznámku: „*Celkově velké riziko!!*“ pramenící z nejistoty, jak dopadne probíhající jednání ÚV KSČ, a zda policejní a vojenská akce proti zaměstnancům Československé televize a Československého rozhlasu, o jejíž přípravě existovaly četné náznaky, se nerozběhne.

Víkendové demonstrace v přímém přenosu

Když v pátek 24. listopadu večer ČTK zveřejnila informaci o demisi vedení KSČ v čele s generálním tajemníkem Milošem Jakešem, bylo jasné, že vládnoucí garnitura nemá odvalu ani sílu zakročit silou proti opozici a proti médiím. V té době jednala média již zcela samostatně, bez jakýchkoli ohledů na své někdejší kontrolory z FÚTI a nadřízené z ÚV KSČ. Způsob jejich informování a postoj k událostem vycházely výhradně ze situace uvnitř redakcí, ve kterých v naprosté většině získali převahu zastánci opozičního hnutí reprezentovaného Občanským fórem.

Z deníků pouze Rudé právo a některé krajské listy projevovaly zdrženlivost a loajalitu vůči svému vydavateli KSČ, aniž však mohly zamlčet, co se kolem nich dělo, neboť o tom informovala i další média.⁶⁸ Dokonce i deník Práce, který na jedné straně až do konce týdne dodržoval „odborářskou“ disciplinu, a který v den konání plenárního zasedání ÚV KSČ, v pátek 24. listopadu, publikoval výzvu vedení tehdejších odborů k odmítnutí stávky a varování před politickým převratem⁶⁹, na druhé straně v pondělí 27. listopadu, v den generální stávky, zveřejnil jako první kompletní Programové prohlášení Občanského fóra.

⁶⁸ Viz například svědectví Michala Horáčka: „pátek, 24. listopadu, 21:40: V televizi běží téměř objektivní zprávy z Prahy, diváci v kuřárně spontánně tleskají.“ (Horáček, 1990 str. 127)

⁶⁹ „Předsednictva Ústřední rady odborů, České odborové rady a Slovenské odborové rady se (...)“

2. zásadně stavějí proti uskutečnění generální stávky dne 27. 11. 1989. Výzvy k jejímu konání považují za hazard s vážnými politickými, sociálními i ekonomickými důsledky a ne za formu prosazování cílů přestavby a demokratizace. Obracíme se se na všechny členy ROH, na všechny pracující a mládež s výzvou k zachování jednoty, klidu a pořádku. Nedovolte zpochybňovat podstatu socialismu, výsledky své práce!

3. Velké nebezpečí spatřují ve zneužívání oprávněné kritiky a výrazné politické angažovanosti pracujících a mládeže silami nepřátelskými zájmům a potřebám lidí k pokusu o politický převrat, k návratu před Únor 1948.“ „Prohlášení,“ Práce, 24. 11. 1989, str. 1.

Československá televize nezapomínala na svoji povinnost informovat o všech aktuálních událostech a také proto vyčkala, až skončí zasedání ÚV KSČ bez účasti médií, a natočila noční tiskovou konferenci, na které člen sekretariátu ÚV KSČ a šéfredaktor Rudého práva Zdeněk Hoření informoval domácí a zahraniční novináře o závěrech plenární schůze⁷⁰. Záznam této tiskové konference, která skončila v sobotu kolem čtvrté hodiny ráno, se pak opakovaně vysílal v sobotu po poledni, když celé dopoledne – od 9:46 do 12:10 – ČST přenášela pontifikální mši na počest kanonizace svaté Anežky. Popolední záznam z tiskové konference doplnil šestiminutový vstup z Paláce kultury, kde probíhal aktiv pražských komunistů, a téměř půlhodinový záznam z tohoto shromáždění, včetně vystoupení nově zvoleného generálního tajemníka ÚV KSČ Karla Urbánka na tomto aktivu.⁷¹

Shromáždění pracujících ČST, které se každý den scházelo v garážích, si uvědomilo, že by bylo dobré posílit svoji reprezentaci pro nadcházející jednání s vedením ČST, a rozšířit tak zvolenou skupinu „osmi odvážných“ (Dušek, Filip, Gerold, Hrušková, Chocholatá, Rubeš, Sedlář, Skarlandtová). Garáž OF ČST o tom informuje slovy: „*Po celé ČST probíhají volby zástupců na důležité jednání v sobotu a neděli*“. Z těchto nově zvolených zástupců z jednotlivých pracovišť v sobotu 25. listopadu ráno, v jídelně na Kavčích horách, vznikl sedmadvacetičlenný Stávkový výbor ČST Praha. (OF, 1989 str. 8)

Vedení ČST v této situaci bylo již zcela v defenzivě a ve vleku událostí, o čemž svědčí jeho souhlas s vysíláním přímého přenosu manifestace organizované Občanským fórem na Letenské pláni. Tento souhlas ovšem nepřišel od ústředního ředitele Libora Batrly, ale od jeho náměstků Jiřího Féra a Ivana Manna⁷². Technika odjela na Letnou v 12:30 hodin, přenos začal v 14:12 hodin a komentovali ho redaktori TN Jiří Hrabovský a Milan Tománek. Později

⁷⁰ Plenární zasedání ÚV KSČ skončilo v časných ranních hodinách 25. listopadu v 1:40 hodin. Tisková konference v hotelu Forum začala před třetí hodinou a její průběh byl dalším důkazem slabosti a neschopnosti aparátu KSČ. Zdeněk Hoření a Ján Riško nebyli ochotni ani schopni sdělit zahraničním novinářům jediný detail o probíhající zasedání, ani o postojích jednotlivých členů, zaštiťovali se pouze oficiálními dokumenty, na což jeden ze zahraničních zpravodajů nazlobeně reagoval slovy (parafráze): „To jste nás tady drželi do tří hodin do rána, abyste nám řekli, že nám ni neřeknete?“ Detaily popisuje Svobodné slovo ve svém mimořádném vydání z neděle 26. listopadu rozdáváném zdarma, průběh tiskové konference je zachycen v 3. díle pořadu ČT „Jak šly dějiny“ vysílaném poprvé v roce 2004, naposledy reprízovaném na ČT24 17. listopadu 2008.

⁷¹ Zprávy o sobotním vysílání s časovými údaji uvedl interní informační bulletin Info ČT z listopadu 1994 (str. 13-18). Podle těchto informací přenos z Letné bezprostředně navázal na vysílání záznamu z aktivu předsedů pražských ZO KSČ z tehdejšího Paláce kultury. Informace z této akce nebyly přenášeny přímo, ale jednání se natáčelo na kazety, které se převážely na Kavčí hory a zde se bez jakékoli editace vysílaly. Vzhledem k blízkosti sjezdového paláce a Kavčího hor, zpoždění nebylo velké. Přenosová technika byla vytižena jinými akcemi – přenosem z kanonizace svaté Anežky na Hradčanech a přípravou přenosu z Letné.

⁷² Mirka Spáčilová v článku „Obrazovka se nedá“ (Svobodné slovo 27. 11.1989) napsala: „...zástupci zaměstnanců položili vedení několik podmínek – přímý přenos z Letné (...) Získali plnou podporu náměstků ředitele J. Féra a I. Manna, kteří na rozdíl od L. Batrly nechtěli ztratit důvěru lidí.“

vedení reprezentované ústředním ředitelem Liborem Batrlou a jeho náměstkem Ivanem Mannem kývlo také na požadavek Stávkového výboru, aby o programové politice ČST spolurozhodoval samosprávný orgán Ústřední programová rada.⁷³

Průběh přenosů z Letenské pláně v sobotu a v neděli 25. a 26. listopadu je dostatečně znám, zachovaly se z nich kompletní záznamy. Sobotní manifestace se zúčastnili i poutníci z venkova, kteří do Prahy přijeli na oslavy kanonizace svaté Anežky. V sobotu večer po Televizních novinách vystoupil na obrazovce nově zvolený generální tajemník ÚV KSČ Zdeněk Urbánek s dvanáctiminutovým projevem, který později v plném znění přetisklo Rudé právo.

Po desáté hodině večer téhož dne se ze studia Televizních novin vysílal mimořádný pořad „Na aktuální téma“, v němž se poprvé oficiálně na obrazovce objevil Václav Havel⁷⁴. Tento fakt se objevuje ve všech historických publikacích, ale zapomíná se na další účastníky večerního vysílání. K televizním divákům promluvil kromě Václava Havla vystupujícího za Občanské fórum tajemník ČSSS Jan Škoda, ředitel Prognostického ústavu ČSAV Valtr Komárek, a další představitelé veřejného života převážně členové KSČ, mezi nimiž byl i filmový režisér Václav Vorlíček nebo známý komentátor Televizních novin Jiří Jambor⁷⁵.

S výjimkou vystoupení Václava Havla a Jana Škody, později publikovaných v denním tisku, současná historiografie na ostatní vystupující v tomto pořadu zapomíná. Překvapuje to zvláště

⁷³ Ústřední programová rada se skládala z patnácti zástupců „garáží“ a po jednom zástupci z každé redakce ČST Praha. Ti byli voleni kolektivem příslušné redakce, jenž obvykle vybíral z lidí, kteří měli jeho důvěru a také přehled a zkušenosti z programové práce. Jedním z prvních úkolů, který si tato rada předsevzala, byla evidence a urychlené uvedení všech televizních programů a filmů, jejichž vysílání bylo z nějakých důvodů dříve zakázáno. Konkrétním výsledkem tohoto úsilí byla změna programu v sobotu 25. listopadu večer, když se po TN a po projevu Z. Urbánka zařadil do vysílání film *Starci na chmelu*. Tento film se dvacet let nesměl objevit na televizní obrazovce. Ústřední programová rada jako samosprávný orgán aktivně zasahovala do programových změn spolurozhodováním o denním vysílacím plánu zvláště v týdnu od 27. listopadu plném aktuálních pořadů a programových změn (přenos ze zvláštní schůze parlamentu 29. 11., vystupování politiků, volné tribuny, Semafórum, recitál Jaroslava Hutky, Sešlost, aktualizovaný Televizní klub mladých apod.). Později, 4. prosince se sloučila se stávkovým výborem ČST ve Stávkový výbor OF ČST, který 18. prosince rozhodl o vytvoření Nové odborné organizace a jmenoval přípravný výbor NOO. NOO se později stala hlavním partnerem vedení ČST, přičemž paralelně pokračovala existence Občanského fóra ČST, které se soustřeďovalo na výrobu pravidelného pořadu OF ČST. (Šámal, 1990 str. 105)

⁷⁴ Michal Horáček ve své knize „Jak pukaly ledy“ vystoupení zaznamenal poznámkou: „sobota, 25. listopadu, 22:05: *Lucifer v televizi! Přes něj titulček Václav Havel, dramatik.*“ (Horáček, 1990 str. 149)

⁷⁵ Dle zprávy o vysílání v pořadu Na aktuální téma, který se vysílal ze záznamu, a který redakčně zpracoval Martin Švehla, vystupovali: prof. Vladimír Dufek - lékař Ústřední vojenské nemocnice, předseda České kardiologické společnosti, člen KSČ (za války zdravotník 1. čs. armádního sboru v SSSR), ing. Jan Prádl - místopředseda Městského výboru SSM, člen KSČ (od roku 1995 ředitel finanční divize podniku Sazka), Václav Havel - dramatik, doc. Václav Vorlíček - filmový režisér, člen KSČ, dr. Jan Škoda - předseda ČSS, Valtr Komárek - ředitel Prognostického ústavu ČSAV, člen KSČ, Jiří Jambor - komentátor ČST, člen KSČ (v listopadu 1989 ve funkci šéfredaktora HRPZ ČST), dr. Ján Mišovič - Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, člen KSČ.

u Valtra Komárka, neboť to byla právě televizní vystoupení v pátek 24. (pořad Sondy na druhém programu) a v sobotu 25. listopadu, které jeho popularitu katapultovaly do nebývalých výšek, přesahujících úroveň popularity Václava Havla, s jehož osobností se široká veřejnost teprve seznamovala. Například krátce nato, v pondělí 27. listopadu, stávkový výbor divadel předal prezidentu republiky dopis s návrhem na jmenování V. Komárka předsedou federální vlády. Pro pochopení dalšího politického osudu Valtra Komárka je informace o zmíněných televizních vystoupeních svým způsobem klíčová.⁷⁶

Další víkendová manifestace na pražské Letenské pláni v neděli 26. listopadu překonala svým rozměrem manifestaci sobotní, počet účastníků se odhadoval na 800 tisíc. Manifestaci opět v přímém přenosu vysílala Česká televize s komentátory Milanem Tománkem a Jiřím Hrabovským. Stejně jako v sobotu, Československý rozhlas se k přímému přenosu z Letné nepřipojil. Vedení ČRo pod vlivem ústředního ředitele Karla Kvapila odmítalo poskytovat Občanskému fóru prostor nad rámec zpravodajských a debatních pořadů.

Na nedělním ranním improvizovaném setkání Občanského fóra se zástupci vlády v pražském Obecním domě došlo k dohodě, podle níž shromáždění na Letné osloví také premiér Ladislav Adamec. Jak známo, jeho projev se nesetkal s kladným ohlasem, nicméně opozice tím opět posílila svoji pozici ve vztahu ke generální stávce v tom smyslu, že přesvědčila veřejnost o své síle a legitimitě, kterou jejímu konání poskytla přítomnost premiéra. O tom, že opozice si stále nebyla jista, zda nedojde k zásahu proti televiznímu vysílání nebo provokaci bezpečnostních sil, svědčí záznam z prvního „kulatého stolu“ opozice a vlády před nedělní manifestací, zachycující žádost o garanci odpoledního televizního přenosu z události, kterou premiér potvrdil.⁷⁷

⁷⁶ V pátek 24. listopadu zařadila ČST aktuálně do vysílání druhého programu kritický a velmi otevřený publicistický pořad Sondy, v němž Valtr Komárek vystupoval. Následovalo vystoupení v sobotu večer na prvním programu v pořadu Na aktuální téma. Recenzenti první verze tohoto textu navrhovali zmínku o Valtru Komárkovi vypustit. Pro mne byl tento požadavek důkazem toho, jak mladší generace historiků – byť metodologicky perfektně vybavená - ztrácí vědomí souvislostí, pokud je nenajdou v okruhu jim dostupných pramenů. Poznámka mš.

⁷⁷ „**Jičínský:** Já má k tomu dvě poznámky. Z tohoto hlediska by bylo dobré, kdyby odpolední manifestace byla vysílána televizí i rozhlasem. Přímo. Druhá věc: mz bychom měli přání na pana předsedu vlády, aby se zajistilo, že nebudou žádné provokace ze strany Bezpečnosti. V posledních dnech jich byla řada.

Adamec: Jedno vám můžu zajistit, televize to vysílat bude! Provokace, bohužel, to musíme společně organizovat, aby nebyly.“ (Hanzel, 1991 str. 18) Na této citaci je zajímavé, že Adamec garantuje pouze chování televize, nikoli rozhlasu, zřejmě již pod dojmem víkendové abdikace ústředního ředitele Libora Batrly, za něhož Adamcova vláda jmenovala druhý den Miroslava Pavla.

Stávka jako referendum o požadavcích OF s podporou médií

Československá televize se ve dnech 23.-27. listopadu stala aktivním činitelem politického vývoje, o jehož vlivu na průběh událostí nepochybují žádné historické prameny z tohoto období. Právě chování Československé televize, do té doby řízené a kontrolované státem, přineslo váhajícím lidem v celé republice poselství o tom, že režim je slabý na to, aby potlačil jejich svobodnou vůli, kterou mají možnost projevit v účasti na generální stávce. Toto poselství bylo neméně důležité jako možnost zhlédnout na vlastní oči představitele opozice a masovou účast několika set tisíc lidí na Letné v přímém přenosu.

Jak už bylo řečeno, listopadové události roku 1989 spadaly do kategorie událostí mimořádných, jejichž průvodním jevem bývá silný zájem veřejnosti, provázený nadprůměrným vystavením se vlivu masové komunikace (*communication exposure*), a u nichž je velká pravděpodobnost ovlivnění postojů komunikovaným obsahem.

Tuto skutečnost si vědomě či podvědomě uvědomovaly obě strany společenského konfliktu, soupeřící o prosazení svých politických koncepcí. Síly bránící se změnám se snažily potlačit informace o veřejných projevech nespokojenosti a o masové podpoře požadavků Občanského fóra, pokoušely se omezit jejich šíření mimo rámec Prahy a velkých měst. Na straně druhé zde byla snaha tuto informační blokádu překonat, buď osobními výjezdy studentů a známých osobností do krajských a okresních měst a do průmyslových podniků mimo Prahu, nebo prosazením pravdivých, režimu nepříznivých zpráv do celostátních médií – celostátních deníků, rozhlasu a televize.

O účasti na dvouhodinové generální stávce a o jejím úspěchu rozhodovala řada faktorů, přičemž informovanost veřejnosti o měnící se situaci, zprostředkovaná československými médii, patřila k těm významným, ne-li nejdůležitějším. Je možné namítnout, že česká a slovenská veřejnost mohla získávat informace i z jiných zdrojů, především z vysílání zahraničních rozhlasových stanic v českém a slovenském jazyce. Ovšem ty postrádaly výmluvnost obrazového svědectví a především – podávaly pohled zvenčí, nebyly tedy podloženy autoritou domácích informátorů nacházejících se ve stejné existenciální situaci, jako jejich publikum.

Na úspěchu generální stávky 27. listopadu se velkou měrou podílely přímé přenosy Československé televize zvláště tím, že na otázku „*who is in charge?*“ „kdo je u moci?“, kterou si kladl každý občan, obávající se, že by účastí na politicky motivované stávce mohl

ohrožit svoji budoucí existenci, dostal odpověď: „není to už KSČ, chceš-li se připojit, nemusíš se bát, nastává doba svobody.“

Některá dobová svědectví z listopadových dnů přinášejí důkazy o tom, jak dosavadní „spirála mlčení“ podmíněná existenčními jistotami se začala rozplétat a dala se do pohybu opačným směrem, jak média dodávající nezkreslený pohled na probíhající změny bořila zažitě stereotypy chování i bariéry zábran u jednotlivců i sociálních skupin. Jestliže ještě na počátku týdne studentské agitátory odháněli od vrátnic závodů a dělníci pokřikovali na herce „Neotravujte tady! Běžte makat!“, ve čtvrtek na Václavské náměstí již napochodoval zástup dělníků z vysočanských továren na Václavské náměstí a studenti a populární herci byli přijímáni jako partneři dialogu.⁷⁸

Ještě v pondělí 27. listopadu ráno byly zaznamenány případy agitace proti stávce, organizované údajně pracovníky ministerstva vnitra.⁷⁹ Bez úspěchu. Stávka proběhla v celé republice a Československá televize o ní podala zprávu celé republice v mimořádném zpravodajství, do něhož byly zařazeny přímé vstupy z terénu i z mimopražských studií. V pondělí odpoledne se vedení KSČ snažilo na veřejnosti zmírnit dojem z porážky, kterou masová účast na generální stávce představovala, zprávou předsednictva ÚV KSČ, které „ocenilo postoj občanů, kteří setrvali v době generální stávky na pracovištích anebo nedopustili zneužití stávky k protispolečenským akcím.“ (Dokumentace 1990: 533). Ovšem federální vláda vedená Ladislavem Adamcem dobře pochopila signál, který obyvatelé prostřednictvím generální stávky vedení státu vyslali, a proto od úterka 28. listopadu začala s Občanským fórem vyjednávat.

Kolik lidí či procent zaměstnanců nebo podniků se stávky zúčastnilo, se víceméně odhaduje. Jedno je však jisté – účast byla nadpoloviční, a proto opozice mohla průběh stávky pokládat

⁷⁸ „Ale nebylo to jednoduché. Do Tatry Smíchov herce nechtěli vůbec pustit, stáli před branou a jako revoluční agitátoři z minulosti kázali vycházejícím dělníkům. Někteří je poslouchali a jiní na ně pokřikovali: „Neotravujte tady! Běžte makat!“ Pamatuji se třeba na Terezku Brodskou, která se ze Smíchova vrátila rozklepaná a vyprávěla, že to bylo velice trapné. Hrozně se styděla. Nikdo se s nimi ten první den nechtěl bavit. Ale den po dni byl úspěch agitačních skupinek větší.“ Z vyprávění dramatika a novináře Karla Steigerwalda, kterého začátkem roku 1990 vyzpovídal Karel Hvízďala. (Hvízďala, 1990 str. 41)

⁷⁹ „27. listopad, pondělí – 183. Od prvních dnů listopadové revoluce usilovala Státní bezpečnost a další složky ministerstva vnitra o informační blokádu, která měla zabránit šíření revoluce. Součástí tohoto úsilí se záhy stala dezinformační kampaň v různých formách. Např. v ranních hodinách 27. listopadu distribuovaly civilní automobily ministerstva vnitra letáky snažící se diskreditovat Václava Havla a vyvolat rozkol mezi stávkujícími studenty a Občanským fórem. V této kampani pokračovala Státní bezpečnost i v dalších dnech.“ (ÚSD AV ČR, 2009)

za své vítězství, přestože se jí neúčastnili všichni.⁸⁰ Podle ČTK citující výsledky průzkumu Ústavu pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu, což bylo pracoviště pracující též pro stranické orgány, přestala pracovat téměř polovina obyvatel. Manifestačně se ke stávce připojila ještě čtvrtina. Asi desetině občanů nebyla účast na stávce umožněna. Z vlastní vůle se nezapojila asi jen pětina pracujících. (Kronika sametové revoluce, 1989 str. 18)

Slovenské addendum

V rozměrech bývalého Československa by neměl být přehlédnut význam zpravodajství ČST pro šíření poselství o pražských událostech na Slovensko. Také slovenská část ČST se s určitým zpožděním zapojila do revolučního dění tím, že ve svém zpravodajství reflektovala společenský pohyb v Bratislavě a dalších slovenských městech. Svým způsobem k tomu přispěla i pražská televizní „garáž“, neboť obrazový a zvukový přenos jejího rokování již od úterka 21. listopadu zapojili technici do stálé přenosové trasy do Bratislavy, takže na vnitřních rozvodech bratislavského studia bylo možné sledovat, co se v Praze na Kavčích horách odehrává. To samozřejmě radikalizovalo chování televizních zaměstnanců, kteří se rovněž vzbouřili proti svým šéfům.⁸¹

Ačkoli vysílání obou programů ČST bylo v zásadě federální, tj. určené pro celou republiku, druhý program ČST2 se částečně rozdvíjel na český a slovenský vysílací okruh, například u dětských, kulturních pořadů a také při vysílání druhého večerního zpravodajského pořadu „Aktuality“ v 21:30. Zde, na místním okruhu, nacházely od čtvrtka prostor zpravodajství a publicistika o událostech v Bratislavě. Zatímco pražské studio se soustředilo na federální zpravodajství na prvním programu, slovenská televize využila druhý program pro vlastní politická témata. Zatímco pražští redaktori pozvali opoziční vůdce do televizního studia až v sobotu 25. listopadu, bratislavské studio zorganizovalo již v pátek 24. listopadu besedu o

⁸⁰ Podle Jiřího Suka šlo o „jednoznačné vyznění generální stávky – již dominovaly dva požadavky ztvárněné hesly „konec vlády jedné strany“ a „svobodné volby.““ (Suk 2003: 47). V rozhovorech s historiky Alexandr Vondra tvrdí: „V pondělí se pak generální stávky zúčastnilo asi 10 milionů lidí.“ (Dokumentace, 1990 str. 667) Vondrovo tvrzení je však třeba brát s rezervou, neboť 10 milionů stávkujících by představovalo přinejmenším stoprocentní účast tehdy zaměstnaných osob.

⁸¹ Autor, který v té době pracoval v Hlavní redakci pořadů ze zahraničí ČST, získal o tom svědectví své kolegyně z Bratislavy Soni Kodajové. Zde je jeho parafráze: „U nás v Mlýnské dolině se dlouho nic nedělo. Šéfové se zavřeli do svých kanceláří a tam napjatě sledovali na vnitřním rozvodu přenosy jednání z garáží v Praze. Neodvažovali se jít mezi personál a něco podniknout. A tak jsme se sami vzbouřili a založili v redakci věpěenku (VPN - Verejnost' proti násiliu, obdoba Občanského fóra na Slovensku). Kolegové ze zpravodajství to měli na rozdíl od nás v Praze jednodušší. Nemuseli se hádat o přenosové vozy. Když byla na náměstí SNP ve čtvrtek 23. listopadu demonstrace, prostě otevřeli okna a do oken postavili kameru (redakce a studio zpravodajství tehdy sídlily v budově bývalé Tatra banky).“

reformách, v níž vedle ředitelů velkých podniků zasedli zástupci VPN Milan Kňažko, Fedor Gál, Jan Budaj a Vladimír Ondruš. V sobotu se vysílala na slovenském druhém programu podobná debata za přítomnosti VPN. Uvedené televizní diskuse sehrály významnou roli při formování dalšího politického vývoje na Slovensku, nebyly však předmětem zkoumání tohoto textu.⁸²

Závěrem

Vzhledem k tomu, že nelze cestovat v čase, a historické události se vrátit nedají, nelze tudíž ani dodatečně sociologickými metodami vyzkoumat a stanovit míru vlivu a velikost účinku, který televizní vysílání ČST v daném listopadovém týdnu mělo. Nehledě na to, že dodatečné dotazování bude vždy zkresleno časovým odstupem od události vedoucím k oslabenému vnímání detailů, jakož i aposteriorní deklarací postojů dotazovaných, které se mohou odlišovat od těch, které byly zaujímány v okamžiku dané události.

Přestože historie nezná žádná „kdyby“, ani spekulativní úvahy z nich se odvíjející, přesto je možné položit hypotetickou otázku, jak by asi dopadla dvouhodinová generální stávka, kdyby nebylo nedělních přenosů Československé televize z demonstrací na Letenské pláni, jak by se odvíjel další vývoj politické situace v zemi. Odpovědět je možné opět pouze hypotézou, a ta zní: stávka by se uskutečnila tak jako tak, neboť informace o ní byly známy všem obyvatelům Československa z domácích i zahraničních zdrojů. Ovšem účast na ní by možná byla menší, zvláště u pracovníků s postavením na střední a vyšší úrovni řízení, kteří měli co ztratit v případě, kdyby se udržel systém, který je do funkcí obsadil.

Na druhé straně, ani případný neúspěch generální stávky by nezabránil politické změně v situaci, která byla pro ni zralá, a to jak na mezinárodní, tak na domácí scéně. Je možné a pravděpodobné, že síla požadavků Občanského fóra mohla být malou účastí na stávce

⁸² Chronologie Ústavu pro soudobé dějiny na internetu uvádí tyto televizí události na Slovensku: „- pátek 24. listopadu – 136 - Večer vysílala Slovenská televize dialog zástupců VPN (J. Budaj, V. Ondruš, F. Gál a M. Kňažko), ředitelů slovenských podniků a zástupce KSS P. Weisse. VPN vyslovila požadavek zrušení ústavního článku o vedoucí úloze KSČ a odsouzení intervence pěti států Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 [153].
- sobota 25. listopadu – 153 - Slovenská televize večer vysílala druhý televizní dialog, v němž se měli střetnout představitelé KV VPN se zástupci KSS. Ti se však do televizního studia nedostavili, a proto se plánovaný dialog změnil na besedu představitelů VPN, kteří zdůraznili dva základní cíle občanského hnutí: zrušení ústavního článku o vedoucí úloze KSČ a svobodné volby [178].
- neděle 26. listopadu – 178 - Představitelé VPN odešli ze studia Slovenské televize před zahájením třetího televizního dialogu, v němž se měli střetnout se zástupci státní moci, na protest proti delegovaným zástupcům KSS, kteří nereprezentovali vedení této strany.“ (ÚSD AV ČR, 2009)

oslabena, nicméně dříve či později by se prosadila. Jak pozdější vývoj ukázal, systém vlády jedné strany byl již natolik vnitřně chatrný, že by se rozpadl i při nárazu událostí s menší intenzitou, než jakou měla série demonstrací vrcholící generální stávkou.

Příznakem slabosti režimu a jeho mocenských nástrojů byla i snadnost, s jakou se prosadila svoboda projevu v masových médiích v okamžiku, kdy společenská krize vyústila do otevřené konfrontace opozičního hnutí s vládou. Jakmile systém centrální kontroly masové komunikace aparátem ústředního výboru KSČ ztratil svoji účinnost, česká média prokázala, že neztratila svoji schopnost plnit základní funkce, které od ní společnost očekává, tj. pravdivě a nepředpojatě informovat o událostech, jež se kolem nás dějí. Ve všech redakcích (s časově limitovanou výjimkou některých periodik, jejichž vydavatelem byly orgány KSČ) ve velmi krátké době došlo k výrazným změnám, při nichž se ujali řízení práce žurnalisté, kteří svoji profesi chápali prioritně jako službu veřejnosti, nikoli jako službu ideologii či nadřízenému orgánu v duchu instrumentálního pojetí médií, které by měly sloužit politické straně či státu.

Z hlediska formálních změn ve vedení redakcí, trvalo ještě několik týdnů, než vydavatelé zareagovali na situaci a rozhodli se – buď sami, ale většinou pod tlakem veřejnosti a neformálních vůdčích skupin v redakčních kolektivech, a také na základě personálních změn uvnitř vlastních struktur – jmenovat nové ředitele a šéfredaktory⁸³. Ještě v roce 1990 došlo k tomu, že chápání žurnalistiky jako služby široké veřejnosti, které redakční kolektivy od listopadu 1989 prosazovaly, narazilo na zastaralé představy některých vydavatelů, kteří i

⁸³ V **Mladé frontě** šéfredaktorka Miloslava Moučková skončila 28. listopadu 1989, od 29. listopadu se v tiráži uvádí: „redakci řídí Jaroslav Pešek, zastupují Bořek Hanuš, Karel Pacner a Libor Ševčík.“ Předchozí zástupce šéfredaktora zůstal formálně v čele kvůli podpisovému právu, které měl, ovšem redakci řídili jiní. Libor Ševčík se stal oficiálně šéfredaktorem 19. prosince 1989.

V deníku **Práce** došlo k formální změně po vrcholovém jednání orgánů někdejšího ROH začátkem prosince. Františka Coňka vystřídal 11. prosince 1989 Ivan Červenka.

V **Rudém právu** došlo k výměně šéfredaktora ještě před mimořádným sjezdem KSČ 15. prosince 1989, kdy na místo Zdenka Hořeního byl jmenován Zdeněk Porybný, až do roku 1990 uváděn jako „pověřený řízením.“

V **Lidové demokracii** v souvislosti se sjezdem ČSL vystřídal Stanislava Tomse 22. prosince 1989 Jiří Navrátil. Jaroslav Mašek skončil ve funkci šéfredaktora **Svobodného slova** 15. března 1990, novým šéfredaktorem se stal Lubomír Petřík.

K výměně vrcholového vedení **Československé televize** došlo již v listopadových dnech. Na místo Libora Batrly vláda jmenoval 27. listopadu Miroslava Pavla (vystřídán 15. ledna 1990 Jindřichem Fairaizlem, kterého 12. března nahradil Jiří Kantůrek). „Perestrojkový“ ředitel **Československého rozhlasu** Karel Kvapil byl odvolán vládou 3. prosince 1989 s účinností od 1. prosince, novým ředitelem byl téhož dne jmenován Karel Starý (uveden do funkce 6. prosince, odvolán 28. ledna 1990), od 1. února 1990 ho ve funkci vystřídal František Pavlíček. Ke změnám došlo také v **Československé tiskové kanceláři**. Dosavadního ředitele Ottu Čmolíka nahradil 4. prosince Aleš Benda, kterého krátce nato 14. února 1990 vystřídal Petr Uhl.

v nových demokratických poměrech se domnívali, že služba vydavateli – politické straně - by měla být jedním z úkolů příslušného periodika. Byl to však jev přechodný.⁸⁴

Chování českých a slovenských médií v listopadových dnech roku 1989 neopomene zmínit téměř žádné historické ohlédnutí za tehdejšími událostmi. Na druhé straně četné historiografické práce o listopadu 1989 berou změny, k nimž docházelo v průběhu jednoho týdne, jako hotový fakt dokumentující slabost vládnoucího režimu, jenž ztratil kontrolu nad důležitým nástrojem autoritářského a totalitního režimu. Již méně pozornosti se věnuje procesům, které v daných médiích v uvedených dnech probíhaly, a mechanismům, jakými se tato média osamostatňovala a zbavovala jha dohledu nadřízených orgánů, cenzury a autocenzury. Také proto vznikla tato práce, jejíž ambicí bylo vynést z hlubiny zapomnění některá fakta a detaily těchto procesů jako příspěvek k historiografii českých médií.

Přes hypotetičnost závěrů, podpořených více nepřímými, než přímými důkazy, nebude daleko od pravdy tvrzení, že jak československá⁸⁵, tak česká i slovenská média v procesu politické změny roku 1989 byla, když ne hybatelem, tak přinejmenším aktivním činitelem, katalyzátorem a urychlovačem společenských dějů, jejich účinek na průběh událostí je nepopíratelný.

Nebyl to účinek jednosměrný, vznikal ve vzájemné interakci komunikátorů masové komunikace a jejich publika. To, co se dělo na ulicích, radikalizovalo postoje žurnalistů, kterým dosavadní systém zabraňoval podávat o událostech pravdivé informace. Jakmile se médiím podařilo tyto informace dostat do veřejného prostoru, staly se poselstvím s více významy – jednak jako svědectví o policejní zvrhlosti a následném rozhořčení veřejnosti, ale také jako důkaz eroze totalitního režimu, jehož se už netřeba bát.

Z hlediska funkcionalistického pohledu na masovou komunikaci v listopadových dnech roku 1989 došlo k tomu, že předchozí dysfunkce zkreslování reality prostřednictvím kontrolovaných médií byla nahrazena funkcí reflektující aktuální stav společnosti, při níž komunikace masových médií začala plnit své zpětnovazební poslání a tím vytvořila podmínky pro procesy směřující k fungování a hledání nové rovnováhy systému.

⁸⁴ Příkladem může být konflikt mezi redakcí deníku Československé strany socialistické Svobodné slovo s vedením této strany, které chtělo řízení redakce svěřit redakční radě z důvodů „nedostatečného prosazované stranické linie v periodickém tisku vydavatelství Melantrich“ („Chtějí klíče od Melantrichu“, Svobodné slovo 19. června 1990).

⁸⁵ Přestože ty nejdůležitější události byly generovány v české části federace, českými novináři v denících, v ČST a v ČSRo, šlo o instituce federální, československé, s celostátním dosahem rozhlasového a televizního vysílání.

Rejstřík

Adamec, Ladislav
 Ash, Timothy Garton
 Bartoška, Jiří
 Batrla, Libor
 Benda, Aleš
 Berelson, Bernard
 Bílak, Vasil
 Brejchová, Jana
 Brodská, Tereza
 Budaj, Ján
 Bystrovová, Marta
 Coňk, František
 Čermák, Zdeněk
 Červenka, Ivan
 Čmolík, Otto
 Dubček, Alexander
 Dufek, Vladimír
 Dušek, Zdeněk
 Engels, Bedřich
 Fairaizl, Jindřich
 Fér, Jiří
 Filip, František
 Flanderka, Milan
 Fleyberk, Jiří
 Fojtík, Jan
 Gál, Fedor
 Gasiorovič, Jiří
 Gaudet, Hazel
 Gerold, Petr
 Gerová, Irena
 Gorbačov, Michail
 Hanuš, Bořek
 Havel Václav
 Herman, Vladimír
 Horáček, Michal
 Horňák, Viliam
 Hoření, Zdeněk
 Hrabovský, Jiří
 Hrušková, Jana
 Husák, Gustáv
 Hutka, Jaroslav
 Hvížd'ala, Karel
 Chocholatá, Jana
 Chytilová, Věra
 Indra, Alois
 Jakeš, Miloš
 Jambor, Jiří
 Jičínský, Zdeněk

Jírů, Jaroslav
 Kantůrek, Jiří
 Katze, Elihu
 Kepplinger, Hans Mathias
 Kliment, Alexandr
 Kňažko, Milan
 Kocáb, Michal
 Kodajová, Soňa
 Kohout, Jiří
 Kojzar Jaroslav
 Komárek, Martin
 Komárek, Valtr
 Kotherová/Šmuclerová, Libuše
 Kovářík, Vladimír
 Křeček, Stanislav
 Krejčí, Oskar
 Kubišová, Marta
 Kučera, Bohuslav
 Kučera, Petr
 Kuroň, Jacek
 Kvapil, Karel
 Lazarsfeld, Paul F.
 Lexa, Honza
 Lúčan, Matěj
 Majcharčík, Pavel?
 Mann, Ivan
 Marx, Karel
 Mašek, Jaroslav
 McComb, Maxwell E.
 McQuail, Denis
 Mišovič, Ján
 Mohorita, Vasil
 Moučková, Miloslava
 Navrátil, Jiří
 Neff, Ondřej
 Neumann, Ondřej
 Noelle-Neumannová, Elisabeth
 Ondruš, Vladimír
 Otáhal, Milan
 Pacner, Karel
 Pavel, Miroslav
 Pavlíček, František
 Pecháčková, Marcela
 Pešek, Jaroslav
 Petřík, Lubomír
 Pitra, František
 Porybný, Zdeněk
 Prádl, Jan

Provazník, Dušan
Pružina, xxxxx
Riško, Ján
Rubeš, Jan
Ruml Jiří
Růžička, Daniel
Říman, Josef
Sacher, Richard
Sedlář, Eduard
Shaw, Donald E.
Skarlandtová, Marta
Spáčilová, Mirka
Starý, Karel
Steigerwald, Karel
Suk, Jiří
Šaling, Lubomír
Šámal, Zdeněk
Ševčík, Libor
Škoda, Jan
Šmíd, Martin
Šmídová, Jana

Šabata, Petr
Štengl, Pavel
Štěpán, Miroslav
Štěpánek, Jindřich
Štrougal, Lubomír
Švehla, Martin
Tománek, Milan
Tomášek, František kardinál
Toms, Stanislav
Troška, Zdeněk
Urbánek, Zdeněk
Václavík, Milán
Vaculík, Jan
Vančurová, Marta
Vaníček, Jiří
Vondra, Alexandr
Vorlíček, Václav
Vyvadil, Jiří
Uhl, Petr
Zavadil, Miroslav
Zeman, Rudolf

Literatura a prameny

- Ash, Timothy Garton. 1991.** *Rok zázraků 89*. Praha : Lidové noviny, 1991. str. 125. ISBN 80-7106-021-6.
- Český rozhlas. 2003.** *Od mikrofonu k posluchačům - Z osmi desetiletí českého rozhlasu*. [editor] Eva Ješutová. Praha : Český rozhlas, 2003. str. 667. ISBN 80-86762-00-9.
- ČRo. 2009.** Před dvaceti lety to prasklo. www.rozhlas.cz. [Online] 2009. [Citace: 05. 09 2011.] <http://www.rozhlas.cz/17listopad/about>.
- ČT. listopad 2004.** *Jak šly dějiny - záznamy zpravodajství a přímých přenosů ČST ve dnech 22.-26. listopadu 1989*. Praha : Česká televize, listopad 2004.
- Dokumentace. 1990.** *Deset pražských dnů (17.-27. listopad 1989)*. Praha : Academia, 1990. str. 672. ISBN 80-200-0340-1.
- Dvořák, Jan. 1999.** *Týden, který obrátil televizi*. Praha : IKSŽ FSV UK, bakalářská práce, 1999.
- Fleyberk, Jiří. 1990.** *Československé probuzení*. Praha : Orbis, 1990. ISBN 80-235-0003-1.
- Gerová, Irena. 2009.** *Vyhrabávačky*. Praha : Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-003-3.
- Hanzel, Vladimír. 1991.** *Zrychlený tep dějin*. Praha : OK Centrum, 1991. str. 500. ISBN 80-90027-2-4.
- Horáček, Michal. 1990.** *Jak pukaly ledy*. Praha : Ex libris, 1990. str. 233. ISBN 80-900090-0-X.
- Horňák, Viliam. 1991.** *Československo mezi přestavbou a revolucí (Politický deník 1987-91) II. Revoluce*. Praha : Pražská imaginace, 1991. str. 60. ISBN 80-7110-054-4.
- Hvízd'ala, Karel. 1990.** *Výslech revolucionářů z listopadu 1989, edice Bestseller*. Praha : Art-servis, 1990. ISSN 0862-7347.
- Krejčí, Oskar. 1991.** *Proč to prasklo anebo Hovory o demokracii a "sametové revoluci"*. Praha : Trio, 1991. str. 139. ISBN 80-900725-3-4.
- Kronika sametové revoluce. 1989.* Praha : ČTK, 1989. Pov. MK č. 59-390-89.
- Lidové noviny 1989 - faximile samizdatových vydání. 1990.* Praha : Lidové noviny, SNTL, 1990. 04-404-90.
- McQuail, Denis. 1999.** *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-200-9.
- OF ČST. 1989.** *Garáž OF ČST - Informační zpravodaj ČST Praha*. Praha : Občanské fórum ČST Praha, 1989.
- Ondřej, Neumann. 1999.** *Jak komunisté prohráli informační válku. Lidové noviny. 27. 11 1999.*
- Otáhal, Milan. 1999.** *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. Brno : Doplněk, 1999. str. 164. ISBN 80-7239-050-3 .
- Pacner, Karel. 2012.** *Život novináře aneb "To je ten, co byl na startu Američanů na Měsíc"*. Paměť; sv.56. Praha : Academia, 2012. str. 446. ISBN 978-80-200-2136-6.
- Poslední hurá. 1992.* Praha : nakladatelství CESTY, 1992. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989. ISBN 80-85363-41-0.
- Pullmann, Michal. 2011.** *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha : Filosofická fakulta UK, 2011. str. 243. ISBN 978-80-87271-31-5.
- Sedláček, Karel, Nevole, Milan. 2010.** *Balkón Melantrichu – fenomén listopadu 1989“*. Praha : Nakladatelství Eva-Milan Nevole, 2010. str. 30 stran + 60 snímků.
- Siebert F., Peterson T., Schramm W. 1956.** *Four Theories of the Press*. Chicago, London : University of Illinois Press, 1956. str. 153.

- Suk, Jiří. 1999.** Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 33.* Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. str. 143. ISBN 80-85270-88-9.
- . **2003.** *Labyrintem revoluce.* Praha : Prostor, 2003. ISBN 80-7260-099-0.
- Šámal, Zdeněk. 1990.** *Analýza televizního zpravodajství v listopadu a prosinci 1989.* Praha : FSV UK, diplomová práce, 1990.
- Tomek, Prokop. 2002.** Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. [autor knihy] Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu ÚDV PČR. *Securiats Imperii č.9.* Praha : autor neznámý, 2002.
- ÚSD AV ČR. 2009.** Demokratická revoluce 1989. www.usd.cas.cz/. [Online] 2009. [Citace: 20. 10 2012.] <http://www.89.usd.cas.cz/zh/udalosti.html>.
- ÚSTR ČR. 1989.** *Občanské fórum, den první - vznik OF v dokumentech a fotografiích.* Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 1989. ISBN 978-80-87211-28-1.
- ÚVVM. 1989.** Názory na působení zahraničních sdělovacích prostředků ve vztahu k vybraným aktuálním politickým otázkám. *Závěrečná zpráva z výzkumu č. 89-2.* Praha : Ústav pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu, 1989.
- Wirkung des Massemedien. Kepplinger, Hans Mathias. 2002.* 3, Frankfurt : Fischer Verlag, 2002, Sv. Fischer Lexikon: Publizistik, Massenkommunikation. ISBN 3-596-15495-2.
- Žáček, Pavel. 2000.** Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989. [autor knihy] Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu ÚDV PČR. *Securitas imperii 6/I.* Praha : ÚDV PČR, 2000, Sv. I.
- . **2013.** *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989.* Edice dokumentů. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2013. str. 465. Sv. 1. ISBN 978-80-87211-77-9.

Prameny

- Deníky Svobodné slovo, Lidová demokracie, Mladá fronta, Rudé právo v týdnu 18.-28. listopadu 1989
- Webová stránka České televize – Historie – listopad 1989 <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/listopad-1989/>>
- Webová stránka Českého rozhlasu – Listopad 1989 <<http://www.rozhlas.cz/17listopad/portal/>>
- Informační bulletin ČT INFO – 11/1994 a 10-12/1999

Obsah

Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989	1
Úvodem	2
Jakou moc mají média?	2
Česká média před listopadem 1989	5
Česká mediální scéna v roce 1989	8
Zásah proti demonstraci 17. listopadu a média	10
Sobota 18. a neděle 19. listopadu	10
Názorové tříbení jednotlivých médií	12
Zápas o veřejné mínění	23
Televizní garážová rebelie	25
První přenosy z Václavského náměstí – případ Štěpán v ČKD	28
Hrozba ozbrojeného zásahu	34
Přímé přenosy z Letné ve dnech 25.-26. listopadu	36
Zasedání ÚV KSČ 24. listopadu	36
Víkendové demonstrace v přímém přenosu	38
Stávka jako referendum o požadavcích OF s podporou médií	42
Slovenské addendum	44
Závěrem	45
Rejstřík	48
Literatura a prameny	50